

Raad voor het overheidspersoneel
 Pensioenkamer, t.a.v. dhr. M.F. van den Berg
 CAOP
 Postbus 556
 2501CN Den Haag
 verzending via e-mail: r.dircke@caop.nl

Raad voor Overheidspersoneel	
PENSIOENKAMER	
Verzonden	5-3-2024
Briefnummer	PK/24.0037

5 maart 2024

Van: Verenigingen van Gepensioneerden
 hierna te noemen VGn, te weten: NBP, FOG ABP, KVEO

Betreft: Bijdrage VGn ter uitoefening van het hoorrecht inzake het Concept Transitieplan Pensioenkamer ABP

In het kader van uitoefening van het hoorrecht zullen de in de aanhef genoemde verenigingen van gepensioneerden [hierna: VGn] die dit wettelijk recht toekomt, naar verwachting eind maart 2024 'gehoord' worden door sociale partners in de Pensioenkamer inzake het alsdan voorliggend concept transitieplan.

De VGn hebben zich al geruime tijd intensief beziggehouden met de bestudering van de inhoud en uitwerkingen van de WTP. Met het oog op het uitoefenen van het hoorrecht hebben de VGn een beoordelingskader opgesteld in de vorm van bijgaand technisch document. Wij doen u deze bijdrage en het beoordelingskader nu al toekomen ter bespreking op de geplande hoorzitting eind maart 2024, zodat u voldoende tijd heeft om, bij voorkeur puntsgewijs, een reactie aan de VGn op de inhoud te kunnen geven. Aangezien wij bij opstelling van dit document nog niet over het concept transitieplan beschikten, is onze reactie opgesteld o.b.v. van het gepubliceerde Hoofdlijnenresultaat d.d. 15-12-2023 (hierna: HLR). Na ontvangst van het concept transitieplan zullen wij u daar ons oordeel over geven.

Het besluit tot invaren betreft bij ABP het omzetten van zo'n € 500 miljard euro aan pensioenaanspraken en -rechten naar een nieuwe regeling. Een dergelijke operatie vraagt om een gedegen en zorgvuldig besluitvormingsproces waarin het hoorrecht en de belangen van gepensioneerden op evenwichtige wijze worden gewogen.

Gegeven de schaal van deze operatie en de noodzaak van een goed onderbouwde evenwichtige besluitvorming, is het essentieel dat de kwaliteit van de besluitvorming en het creëren van voldoende draagvlak bij alle stakeholders voorop staan. In het kader van het hoorrecht is het dan ook belangrijk dat ons in het transitieproces een rol wordt toebedeeld waarin wij ons oordeel kunnen vormen door middel van een dialoog met de Pensioenkamer. Uitgesloten dient te worden dat wij voor een fait accompli worden geplaagd in de vorm van een concept transitieplan waarover wij niet voor-geïnformeerd zijn, en waarin wij slechts in één hoorzitting van 45 minuten de gelegenheid krijgen hier ons oordeel over uit te spreken.

Wij vragen de Pensioenkamer daarom om in het transitieproces voldoende tijd uit te trekken en meerdere contactmomenten met ons in te plannen, zodat wij als VGn deze complexe transitie voldoende kunnen leren begrijpen en zo tot een gegronde oordeel kunnen komen. Zoals u bekend dient onze bijdrage ook op een zodanig tijdstip gevraagd te worden dat het (nog) van invloed kan zijn op de inhoud van het transitieplan en de daarin verantwoorde keuzes. Na het geven van ons oordeel verwachten wij een schriftelijke reactie van de Pensioenkamer over wat er met ons oordeel gedaan is, gevolgd door een bespreking en toelichting daarvan.

Met betrekking tot het transitieproces in het kader van het hoorrecht, achten wij het volgende van belang:

- Wij gaan er van uit dat het concept transitieplan ons tijdig ter beschikking zal worden gesteld, d.w.z. tenminste drie weken voor onze bespreking met de Pensioenkamer.
- Een week na het toesturen van het concept transitieplan vragen wij om een technische briefing van de Pensioenkamer, waarin het transitieplan technisch wordt toegelicht en er vragen kunnen worden gesteld.
- Vervolgens sturen wij ons oordeel aan de Pensioenkamer uiterlijk drie dagen voor de bijeenkomst eind maart toe.
- Wij begrijpen dat de Pensioenkamer vervolgens de inbreng van VGn in haar afwegingen zal meenemen. Wij vragen van die (concept) afweging direct, schriftelijk en inhoudelijk, in kennis te worden gesteld.
- Net als sociale partners, zullen wij naar verwachting vervolgens tijd nodig hebben om na kennisname van die afweging van de Pensioenkamer, tot een definitief oordeel te komen middels achterbanraadplegingen.
- Wij verwachten hiervoor ongeveer drie weken tijd nodig te hebben. De einduitkomst van ons oordeel kan zijn dat wij (1) in kunnen stemmen, of (2) een of meer punten van voorbehoud maken, of (3) het oneens zijn, met het voorliggende concept transitieplan. In alle gevallen zullen wij toezichthouders AFM en DNB hierover informeren.

Het concept transitieplan betreft een onderdeel van de totale opdrachtformulering van sociale partners waarin op belangrijke punten een aantal aannames zijn gedaan die daarna bij de opdrachtaanvaarding nog door het pensioenfonds getoetst en bijgesteld kunnen worden. Bovendien kunnen ook daarna nog bijstellingen plaatsvinden op grond van het voorleggen van het implementatieplan aan toezichthouders DNB en AFM.

Het is daarom van belang van de Pensioenkamer te vernemen dat in lijn met de toezegging die Minister Schouten onlangs

heeft gedaan, het hoorrecht opnieuw door de VGn kan worden ingeroepen indien er naar mening van de VGn sprake is van een voor gepensioneerden belangrijke wijziging in het oorspronkelijk transitieplan.

Onderdeel van het implementatieplan is het communicatieplan. Aangezien (de wijze van) communicatie, zeker ook voor ouderen en gepensioneerden, een erg belangrijk thema is, vragen VGn de Pensioenkamer om in lijn met het wettelijk geregeld hoorrecht, ook 'gehoord' te worden inzake het communicatieplan en de wijze van communiceren voor de doelgroep gepensioneerden. Ook ontvangen VGn graag en zo mogelijk tezamen met het concept transitieplan het (concept) pensioenreglement, als basis om tot een gefundeerd oordeel over het concept transitieplan te komen.

Hoewel onderstaande punten niet gezien mogen worden als een vervanging van het bijgaand beoordelingskader, hebben de VGn het opportuun geacht een aantal kernpunten specifiek te benoemen, waarbij de volgorde van die punten in grote lijnen overeenkomt met het belang dat VGn daaraan toekent.

1. **Koopkrachtig pensioen:** De ambitie m.b.t het streven of realiseren van een koopkrachtig pensioen wordt in het HLR niet uitgesproken. VGn vinden dat een koopkrachtig pensioen geen sluitstuk, maar juist uitgangspunt moet zijn in de pensioendoelstelling en opdrachtformulering door sociale partners. Onder een koopkrachtig pensioen verstaan VGn: een verwacht of ingegaan pensioen dat ook na pensioeningang zo veel als mogelijk jaarlijks zo verhoogd kan worden, dat het gemiddeld de consumentenprijsindex (CPI) volgt.
2. **Evenwichtige transitie:** Hoewel het HLR geen criteria geeft voor evenwichtigheid, nemen wij aan dat dit wel in het transitieplan het geval zal zijn. VGn verstaan bij het invaren onder een evenwichtige transitie dat alle deelnemers, gepensioneerden en leeftijdscohorten er bij benadering in zowel het goed-weer, mediane als slecht-weer scenario in hun reële pensioenprognose procentueel evenveel op voor- of achteruit gaan voor zowel hun pensioen op de pensioendatum als ook hun pensioen 10 en 20 jaar na pensioendatum of transitiedatum v.w.b. ingegane pensioenen.
3. **Wijze van vermogensverdeling:**
VGn achten de in het HLR voorgestelde wijze van vermogensverdeling niet evenwichtig.
 - **Prioriteit:** VGn achten het evenwichtig om na vorming van de wettelijke reserves eerst prioriteit te geven aan het zo veel als mogelijk eerst inhalen van de achterstallige indexatie van circa 20% voor alle deelnemers en gepensioneerden. De voorgestelde na-indexatie in het HLR start met 0,75% en loopt op naar maximaal 3% bij een dekkingsgraad van 119%. De VGn vinden dat in het licht van de omvang van de achterstand, volstrekt onvoldoende. De achterstallige indexatie dient zowel in de transitie als in de transitieperiode prioriteit te krijgen.
 - **Methode:** VGn kwalificeren uitsluitend het toepassen van 'geen spreidingsperiode' bij de standaardregel als evenwichtig. Spreiding staat haaks op de gangbare DNB-eis van het evenredig toerekenen van eigen vermogen bij collectieve waardeoverdrachten, en is een ernstige vorm van leeftijdsdiscriminatie. Bovendien leidt spreiding er toe dat algemeen erkende FTK-manco's van het oude stelsel (genoeg is genoeg, TBI, etc.) zo feitelijk en onbedoeld doorwerken in het nieuwe stelsel.
 - **Compensatie: 1ste:** Ons standpunt is dat conform de Pensioenwet (Artikel 129 Lid b) het eigen vermogen van het fonds primair dient voor financiering van toeslagen en dat derhalve onttrekkingen aan het eigen vermogen, zoals de compensatie (CDSS), pas mogen plaatsvinden nadat eerst voor alle Deelnemers de achterstallige indexatie is gefinancierd. **2e:** Door de post CDSS (gedeeltelijk) ten laste van het gemeenschappelijk (eigen) vermogen van alle Deelnemers te brengen, betalen actieve werknemers, slapers én gepensioneerden in feite de toekomstige premielast van de werkgever (70%) uit het eigen opgebouwde pensioenvermogen, terwijl dit deel van het vermogen bestemd was en zou moeten zijn om toekomstige indexaties voor alle Deelnemers uit te financieren. Wij zien pas ruimte voor compensatie (CDS) als de achterstallige indexatie is gefinancierd en er in een mediaan scenario voor alle deelnemers en gepensioneerden uitzicht bestaat op een reëel pensioen na pensioendatum.
 - **Solidariteitsreserve (SR):** In het HLR lijkt de SR een sympathieke solidaire oplossing voor een veelheid aan mogelijke risico's. Ter voorkoming van SR uitdelingsdiscussies in crisistijden, achten wij het van belang dat het transitieplan de verschillende SR-doelen 'smart' worden gedefinieerd, en dat duidelijk in compartimenterings-regels vastgelegd wordt hoe onttrekkingen plaatsvinden in geval van samenloop. Het is belangrijk dat wordt aangetoond dat de SR in diverse scenario's structureel op niveau blijft en niet onevenwichtig wordt verdeeld.

Graag zien wij een reactie en bevestiging van deze bijdrage en bijgaand beoordelingskader tegemoet.

Hoogachtend,

Drs. Ronald C. van der Maaten (NBP), Koen de Maat (FOG ABP), en P. H. T. J. M. Dohmen (KVEO)

allen aangesloten bij de Koepel Gepensioneerden
John Kerstens, Voorzitter Koepel Gepensioneerden

Kennisgeving Beoordelingskader Concept Transitieplan Pensioenkamer ABP

Raad voor Overheidspersoneel	
PENSIOENKAMER	
Verzonden	5-3-2024
Briefnummer	PK/24.0037 bijl1

Aan: Pensioenkamer ABP

Van: Verenigingen van Gepensioneerden, hierna te noemen VGn, te weten: NBP, FOG ABP, KVEO

1. Inleiding

Op 15 december 2023 bereikten sociale partners in de Pensioenkamer een Hoofdlijnenresultaat¹ over o.a. de inrichting van de nieuwe pensioenregelingen en het invaren van bestaande pensioenrechten en aanspraken [kortweg: 'invaren'] in de nieuwe pensioenregeling van ABP per 1 januari 2027. De volgende stap zal de ontwikkeling van een concept transitieplan (CTP) zijn waarin onder andere het hoorrecht² een belangrijke rol speelt.

1.1 Proces invulling hoorrecht

- Wij gaan er van uit dat het concept transitieplan ons tijdig ter beschikking zal worden gesteld, d.w.z. tenminste drie weken voor onze bespreking met de Pensioenkamer.
- Een week na het toesturen van het concept transitieplan vragen wij om een technische briefing van de Pensioenkamer, waarin het transitieplan technisch wordt toegelicht en er vragen kunnen worden gesteld.
- Vervolgens sturen wij ons oordeel aan de Pensioenkamer uiterlijk drie dagen voor de bijeenkomst eind maart toe.
- Wij begrijpen dat de Pensioenkamer vervolgens de inbreng van VGn in haar afwegingen zal meenemen. Wij vragen van die (concept) afweging direct schriftelijk en inhoudelijk, in kennis te worden gesteld.
- Net als sociale partners, zullen wij naar verwachting vervolgens tijd nodig hebben om na kennisname van die afweging van de Pensioenkamer, tot een definitief oordeel te komen middels achterbanraadplegingen.
- Wij verwachten hiervoor ongeveer drie weken tijd nodig te hebben. De einduitkomst van ons oordeel kan zijn dat wij (1) in kunnen stemmen, of (2) een of meer punten van voorbehoud maken, of (3) het oneens zijn, met het voorliggende concept transitieplan. In alle gevallen zullen wij toezichthouders AFM en DNB hierover informeren.

Het concept transitieplan betreft een onderdeel van de totale opdrachtformulering van sociale partners waarin op belangrijke punten een aantal aannames zijn gedaan die daarna bij de opdrachtaanvaarding nog door het pensioenfonds getoetst en bijgesteld kunnen worden. Bovendien kunnen ook daarna nog bijstellingen plaatsvinden op grond van het voorleggen van het implementatieplan aan toezichthouders DNB en AFM.

Het is daarom van belang van de Pensioenkamer te vernemen dat in lijn met de toezegging die Minister Schouten onlangs heeft gedaan, het hoorrecht opnieuw door de VGn kan worden ingeroepen indien er naar mening van de VGn sprake is van een voor gepensioneerden belangrijke wijziging in het oorspronkelijk transitieplan.

Onderdeel van het implementatieplan is het communicatieplan. Aangezien (de wijze van) communicatie, zeker ook voor ouderen en gepensioneerden, een erg belangrijk thema is, vragen VGn de Pensioenkamer om in lijn met het wettelijk geregeld hoorrecht, ook 'gehoord' te worden inzake het communicatieplan en de wijze van communiceren voor de doelgroep gepensioneerden. Ook ontvangen VGn graag en zo mogelijk tezamen met het concept transitieplan het (concept) pensioenreglement, als basis om tot een gefundeerd oordeel over het concept transitieplan te komen. Gelet en vooruitlopend op een adequate en effectieve invulling van het hoorrecht, stellen wij de Pensioenkamer middels dit document graag in kennis van het door ons opgestelde beoordelingskader.

In dit document geven wij aan de hand van het gepubliceerde Hoofdlijnenresultaat en andere inmiddels gepubliceerde concept transitieplannen, aan op welke punten en met welke maatstaven wij het CTP zullen beoordelen in het kader van het hoorrecht. Dit om de wederzijdse verwachtingen in de gesprekken in het kader van het hoorrecht zo goed als mogelijk vooraf af te stemmen.

1.2 Integraal beoordelingskader

In dit document wordt een integraal beoordelingskader nagestreefd dat een evenwichtige invaaruitkomst en pensioenregeling voor alle Deelnemers³, voor en na pensioeningang, beoogt. Daarbij is transparante en volledige informatie in het transitieplan essentieel (zie Hfdst. 3.4). De VGn realiseert zich dat het Hoofdlijnenresultaat nog niet zo gedetailleerd en onderbouwd kan zijn als het transitieplan. De vragen, beoordelingscriteria en standpunten in dit document zijn dan ook niet als kritiek bedoeld op het Hoofdlijnenresultaat, maar dienen als handreiking te worden gezien voor het bereiken van draagvlak in het licht van de totstandkoming van het transitieplan.

Uiteraard zijn de VGn bereid dit beoordelingskader nader toe te lichten.

¹ <http://tinyurl.com/ABP-Hoofdlijnenresultaat>

² <http://tinyurl.com/ABP-PW-Hoorrecht>

³ Deelnemers (met hoofdletter): alle actieve en niet-actieve deelnemers (waaronder slapers en gepensioneerden)

2. Beoordelingskader en standpunten

Het beoordelingskader op grond waarvan de VGn het concept transitieplan beoordelen omvat de volgende thema's, die wij behandelen in volgorde van prioriteit en vervolgens waar nodig puntsgewijs kort toelichten in hoofdstuk 3:

1. Een koopkrachtig pensioen voor alle Deelnemers
2. Een evenwichtige transitie
3. Evenwichtigheid: praktijkbeoordeling & criteria
4. Pensioen- en premiedoelstellingen
5. Keuze contractvorm
6. Communicatie

2.1 Een koopkrachtig pensioen voor alle Deelnemers

Conform de intenties van de nieuwe Pensioenwet, en zoals verwoord in de Memorie van Toelichting, zijn wij van mening dat het bereiken van een koopkrachtig pensioen een van de belangrijkste doelstellingen is in het nieuwe pensioenstelsel. Naast de primaire beoordeling of een pensioen (verwacht of ingegaan) na de transitie minstens gelijk is aan het pensioen vóór de transitie, is de mate waarin pensioenen naar verwachting en na ingang daadwerkelijk koopkracht behouden, ons voornaamste beoordelingscriterium:

- **Koopkracht als uitgangspunt**
Koopkracht dient geen sluitstuk te zijn in de pensioenregeling, maar uitgangspunt. Het *streven* van 'een naar *verwachting* te bereiken koopkrachtig pensioen op en ná pensioendatum' als koopkrachtambitie voor alle Deelnemers, moet onderdeel uitmaken van het pensioendoel en een duidelijke plaats krijgen in de opdracht die sociale partners aan het pensioenfonds geven in het transitieplan.
- **Koopkracht: ambitie, definitie en onderbouwing**
Onder een koopkrachtig pensioen wordt verstaan: een verwacht of ingegaan pensioen dat ook na pensioeningang zo veel als mogelijk jaarlijks zo verhoogd kan worden, dat het gemiddeld de consumentenprijsindex (CPI) volgt. Op transparante, begrijpelijke en kwantitatieve wijze dient in het transitieplan onderbouwd te worden hoe en met behulp van welke instrumenten de vastgestelde koopkrachtambitie structureel gerealiseerd kan worden.
- **Toetsing koopkracht**
In het transitieplan dient koopkracht in diverse scenario's (mediaan, slecht- en goed-weer) getoetst te worden op het bereiken van een pensioen dat jaarlijks stijgt o.b.v. een gemiddelde CPI van 2% of 3%. In een mediaan scenario dient daarbij tenminste naar verwachting sprake te zijn van een gemiddelde jaarlijkse koopkrachtstijging van 2%.

Ondanks het feit dat een eerder koopkrachtig(er) pensioen een belangrijke doelstelling was bij de invoering van het nieuwe pensioenstelsel, heeft het begrip koopkracht geen plaats gekregen in de nieuwe Pensioenwet. Ook het Hoofdlijnenresultaat van de Pensioenkamer bevat geen koopkrachtambitie of 'streven' naar koopkracht:

- Heel opmerkelijk is de [afspraak](#) die FNV op haar website geprononceerd meldt, namelijk: 'Behoud van koopkracht en bestaanszekerheid door keuze voor de solidaire premiereregeling'⁴. Qua 'koopkracht' is die 'afpraak' op geen enkele wijze qua doelstelling, ambitie of toetsing terug te vinden in het Hoofdlijnenresultaat.
- Ook wordt in het Hoofdlijnenresultaat geen koopkracht (CPI) referentiekader genoemd of melding gemaakt van de ambitie dat 'naar verwachting eerder een koopkrachtig pensioen' bereikt kan worden dan in het oude stelsel.
- *Koopkracht moet uitgangspunt zijn in plaats van sluitstuk*
In het Hoofdlijnenresultaat wordt uitsluitend vermeld dat er sprake is van 'variabele uitkeringen die (gedempt) meebewegen met rendementsontwikkelingen'. Verhogingen van pensioenen na ingang pensioen kunnen blijkbaar uitsluitend gefinancierd worden uit het overrendement. Daarmee wordt koopkracht in de pensioenregeling in feite een sluitstuk in plaats van uitgangspunt.
- Overrendement sec als uitgangspunt nemen voor het bereiken van een gemiddeld koopkrachtig pensioen kan bovendien alleen dan structureel (d.w.z. ook voor toekomstig gepensioneerden) en zonder herverdeling of uitputting van reserves, als gepensioneerden als groep zelf bereid zijn voldoende risico te nemen. Het transitieplan zal hierover duidelijkheid moeten scheppen.
- Het aanpassen van ingegane pensioenen enkel op basis van overrendement zal tot onbegrip, verwarring en grote onvrede onder gepensioneerden leiden. Omdat een eenduidig verband tussen overrendement en prijsinflatie ontbreekt, zullen pensioenaanpassingen vaak ernstig tekort schieten in tijden van inflatie en kunnen pensioenen soms sterk verhoogd worden in tijden van deflatie. Een ingegaan pensioen sluit dan niet aan op de behoefte van een gepensioneerde en krijgt het ongewenste karakter van een beleggingsfonds. *Wij vragen om in het transitieplan het streven naar koopkracht welomschreven vast te leggen en qua verdelings- en toedelingsregels zo vorm te geven dat daarmee naar verwachting ook daadwerkelijk een consistent stabiel en koopkrachtig pensioen mogelijk wordt.*

Voor een nadere toelichting, zie hoofdstuk 3.1 Koopkracht

⁴ <http://tinyurl.com/ABP-FNV-Koopkracht>

2.2 Een evenwichtige transitie

2.2.1. Besluit tot invaren

In het Hoofdlijnenresultaat geven sociale partners aan besloten te hebben tot invaren. De onderbouwing van dit besluit is niet vermeld in het Hoofdlijnenresultaat en zal dus nader gegeven moeten worden in het transitieplan.

Uiteraard dient invaren ‘evenwichtig’ plaats te vinden. Slechts in gevallen waarin die evenwichtigheid niet kan worden bereikt, kan onderbouwd besloten worden tot niet-invaren. Bijzondere aandacht m.b.t. al of niet invaren is vereist in het geval van een ‘gesloten pensioenfonds’ of een ‘gesloten regeling’.

Beoordelingscriterium: juiste vergelijking is een vergelijking tussen ‘invaren’ en ‘niet-invaren’

- Wij zijn van mening dat een besluit tot invaren gedegen, en daarmee ook kwantitatief qua ‘evenwichtigheid’ onderbouwd, beoordeeld en getoetst moet worden.
- In het transitieplan wordt de nieuwe regeling vergeleken met de situatie dat de oude regeling onveranderd zou worden voortgezet. Wij onderschrijven deze wijze van vergelijken daar waar het gaat om het beoordelen van evenwichtige pensioenuitkomsten tussen de verschillende leeftijdscohorten voor en na de transitie.
- Een correcte vergelijking tussen wel of niet invaren betreft echter niet de gangbare vergelijking tussen het oude en nieuwe pensioenstelsel, maar een correcte vergelijking tussen de opties van ‘wel-invaren’ en ‘niet-invaren’. De situatie ‘wel-invaren’ betreft dan ‘een nieuw contract waarbij alle Deelnemers invaren’. In de situatie van ‘niet-invaren’ blijven de opgebouwde rechten van alle Deelnemers achter in het oude FTK zonder actieve deelnemers en stappen alle actieve deelnemers zonder waardeoverdracht over op een contract in het nieuwe stelsel voor hun toekomstige pensioenopbouw.

Om een juiste beoordeling inzake het (voorgenomen) besluit tot invaren mogelijk te maken, vragen we om in het transitieplan de vergelijking tussen ‘wel-invaren’ en ‘niet-invaren’ (zoals hierboven omschreven) toe te voegen.

Voor een nadere toelichting wordt verwezen naar Hoofdstuk 3.2.

2.2.2 Invaren bestaande pensioenen - Standaardmethode – Standaardregel - Spreidingsperiode

Hoewel er in het Hoofdlijnenresultaat niets over is gemeld, nemen wij aan dat de Pensioenkamer bij invaren kiest voor de zogenaamde (default) standaardmethode en standaardregel bij het omzetten van bestaande pensioenaanspraken en -rechten naar persoonlijke pensioenvermogens. Wij kunnen ons in deze keuze vinden, echter met één premisse: dat bij het toepassen van de standaardregel wordt afgezien van het hanteren van een spreidingsperiode.

Bij het omrekenen naar individuele pensioenvermogens wordt volgens de zogenaamde standaardregel in beginsel een [spreidingsperiode van 10 jaar](#) toegepast⁵. Een pensioenfonds kan afwijken van deze spreidingsperiode als onderbouwd kan worden dat het hanteren van een spreidingsperiode van 10 jaar tot een [‘onevenwichtiger nadeel’](#)⁶ zou leiden.

Het toepassen van de standaardregel op basis van een spreidingsperiode van 10 jaar kwalificeren wij als niet-evenwichtig. In overeenstemming met de [wettelijke eis](#) onderbouwen wij onderstaand waarom ‘geen spreiding’ in de standaardregel wél recht doet aan de eis van een evenwichtige vermogensverdeling.

Argumenten voor ‘geen spreiding’ zijn:

a. Standaardregel o.b.v. standaard spreidingsperiode van 10 jaar is achterhaald en dient herzien te worden

- De standaardmethode is een in 2019 door Netspar⁷ ontwikkelde uniforme methode voor de omrekening van opgebouwde pensioenrechten naar persoonlijke pensioenvermogens. De methode is ontwikkeld in een tijd dat dekkingsgraden rond de 100% schommelden, er vrijwel niet geïndexeerd kon worden, en kortingen dreigden. Dit leidde in dat perspectief tot een standaard spreidingsduur van 10 jaar. Anno 2023 is dat perspectief volledig veranderd. Dekkingsgraden liggen inmiddels weer ruim boven de 100% en er is weer ruimte voor indexatie.
- Dit heeft toch gevolg dat een groot aantal variabelen en aannames (spildekingsgraad, indexatie o.b.v. uitsmeren vanaf 100% DG, vastgestelde i.p.v. variabele uitkeringen, scenariosets [RTS, Aandelen, Inflatie, Prijsindex-EU], etc.) anno 2024 inmiddels zo fundamenteel gewijzigd zijn dat die herzien moet worden. *In het transitieplan mag dan ook niet meer a priori en zonder herberekening uitgegaan worden van het toepassen van een spreidingsperiode van 10 jaar, of welke andere periode dan ook.*

⁵ <http://tinyurl.com/DNB-Spreiding-standaard-10-jr>

⁶ <http://tinyurl.com/RPW-st10jr>

⁷ <http://tinyurl.com/Netspar-Standaardmethode-2019>

b. Spreadingsperiode staat haaks op: reden stelselverandering, wet leeftijdsonderscheid en DNB CWO-eis**- Van FTK-manco's moet definitief afscheid worden genomen**

Uitgangspunt bij de standaardmethode is volgens Netspar⁸ dat de uitkomsten in lijn moeten liggen en dus niet te zeer mogen afwijken van de uitkomsten van het huidige FTK-contract. Dit uitgangspunt onderschrijven wij niet en achten wij zelfs strijdig met de belangrijkste reden om de Pensioenwet aan te passen, namelijk om dit oude FTK-stelsel volledig achter ons te laten. Met andere woorden: *wij achten het niet evenwichtig om de algemeen erkende FTK-manco's van het oude stelsel (genoeg is genoeg, TBI, etc.) naar de toekomst feitelijk te continueren, door dit in de vermogensverdeling op moment van transitie tot uitdrukking te brengen.*

- Leeftijdscriminatie

Juist het punt dat er in het oude stelsel onvoldoende en niet snel genoeg geïndexeerd kon worden was een van de belangrijkste redenen voor de stelselwijziging. Nu de dekkingsgraden inmiddels weer hersteld zijn, zou door het hanteren van een spreadingsduur, het eigen vermogen (dat dé primaire financieringsbron voor indexatie voor van alle Deelnemers is) zodanig leeftijdsafhankelijk verdeeld worden dat ouderen en gepensioneerden naar verhouding van het hun toegerekende pensioenvermogen minder meekrijgen dan jongeren. De noodzaak van het maken van leeftijdsonderscheid is volgens ons in het geheel niet aanwezig, noch aangetoond.

Wij zien het hanteren van een spreadingsperiode dan ook als een ernstige vorm van leeftijdscriminatie.

- Hanteren spreadingsperiode wijkt af van verplichte evenredige verdeling van eigen vermogen bij CWO's

- 1) Het hanteren van een spreadingsperiode staat volstrekt haaks op de DNB CWO-eis⁹ dat bij collectieve waardeoverdrachten (CWO's) "het overdragende fonds het aanwezige eigen vermogen of tekort naar evenredigheid toe moet rekenen aan de (gewezen) deelnemers en gepensioneerden die bij het pensioenfonds betrokken blijven (indien van toepassing) en de bij de collectieve waardeoverdracht betrokken belanghebbenden".
- 2) Wij zien geen enkele steekhoudende reden om middels een spreadingsperiode leeftijdsafhankelijk het vermogen in transitie anders te verdelen dan in een CWO verplicht gesteld wordt.
- 3) Ook lijkt het ons strijdig met de Pensioenwet en een vorm van gelegenheidsargument, dat de methode van vermogensdeling afhankelijk zou worden gesteld van de regeling waartoe overgestapt wordt. Zou bijvoorbeeld voorafgaand aan de transitie de regeling worden ondergebracht bij een verzekeraar, dan zou de vermogensdeling evenredig conform de CWO-eisen plaats hebben gevonden.

Concluderend zijn wij van mening dat het hanteren van een spreadingsperiode in strijd is met het wettelijk vastgelegd evenredigheidsprincipe bij collectieve waardeoverdrachten.

c. Hanteren spreadingsperiode leidt tot breuklijn met transitiekader

In juni 2022 heeft de Minister van SZW de zogenaamde Indexatie-AMVB¹⁰ geïntroduceerd, waarmee het mogelijk werd dat fondsen die het principebesluit tot invaren hadden genomen vanaf een dekkingsgraad van 105% en niet meer onder de voorwaarde van toekomstbestendigheid, konden indexeren onder de voorwaarde van onder meer generatie-evenwichtigheid. Het idee hierachter was dat in het nieuwe pensioenstelsel [sneller tot toeslagverlening](#) overgegaan zou worden en dat hier met wetgeving op kon worden geanticipeerd. Door bij de transitie uit te gaan van een spreadingsperiode wordt het vermogen voor ouderen en gepensioneerden zo gekort dat deze indexatie verwachtingslijn wordt doorbroken en daalt daardoor het indexatieperspectief voor deze groepen.

Wij achten het hanteren van een spreadingsperiode in strijd met het indexatie transitiekader en de daarin gewekte verwachtingen

d. Spreadingsperiode is niet evenwichtig

Het genoemde Netspar rapport vermeldt: "In dit rapport wordt de standaardmethode vergeleken met doorrekening onder FTK regels als gesloten fonds omdat deelnemers geen recht hebben op nieuwe opbouw en omdat de som van de toegedeelde vermogens gelijk moet zijn aan het toe te delen vermogen. Het FTK is evenwel niet primair ontwikkeld met het oog op gesloten fondsen. Dat kan ertoe leiden dat de toedeling als gesloten fonds onder FTK regels zelf als onevenwichtig wordt gezien en aanpassing behoeft."

e. De spreadingsmethode werkt niet symmetrisch bij overschotten en tekorten

Een vermogenoverschot zou bij hantering van de standaardmethode op het transitiemoment bijvoorbeeld over tien jaar worden gespreid, terwijl er bij een dekkingsgraad onder de 90% voor de transitiedatum wel in één keer gekort moet worden tot aan dat niveau van 90%. Dat is niet als evenwichtig te kwalificeren. Daarenboven geldt dat pensioenkortingen die in 2013 werden doorgevoerd ook niet werden gespreid.

⁸ <http://tinyurl.com/Netspar-Standaardmethode-2019>

⁹ <http://tinyurl.com/DNB-CWO-Evenredig>

¹⁰ <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2023-130.html>

De VGn concluderen op grond van bovenstaande dat het hanteren van een spreidingsperiode bij het invaren volgens de standaardmethode in de nieuwe regeling niet in het belang van (toekomstig) gepensioneerden is, niet evenwichtig is en zelfs leidt tot leeftijdsdiscriminatie. Van het hanteren van een spreidingsperiode moet naar de mening van de VGn derhalve worden afgezien.

2.2.3 Prioriteit vermogensverdeling bij invaren

In het Hoofdlijnenresultaat wordt gekozen voor de volgende voorrangsregels bij de vermogensverdeling op het moment van invaren

1. Wettelijke reserves: Minimaal Vereist Eigen Vermogen en Reserve Operationele Kosten (ROK)
2. Solidariteitsreserve (SR)
3. Compensatie afschaffing doorsneesystematiek (CDSS)
4. Na-indexatie
5. Generieke verhoging

Wij zijn van mening dat een dergelijke prioriteitsvolgorde geen recht doet aan de eis van evenwichtigheid. VGn zien, o.b.v. een koopkrachtig pensioen, de volgende prioritering als evenwichtig:

1. Wettelijke reserves
2. Compensatie achterstallige indexatie voor alle Deelnemers (na-indexatie)
3. Solidariteitsreserve (SR)
4. Generieke verhoging
5. Compensatie afschaffing doorsneesystematiek (CDSS)

Hieronder lichten wij onze zienswijze nader toe.

1. Wettelijke reserves

Geen opmerkingen.

2. Compensatie achterstallige indexatie voor alle Deelnemers (na-indexatie)

De redenen waarom wij het niet evenwichtig vinden dat compensatie ten laste van het vermogen prioriteit krijgt in de volgorde van vermogensverdeling, maar het juist wel evenwichtig vinden om in plaats daarvan 'compensatie van achterstallige indexatie' prioriteit te geven, zijn de volgende:

- a. Financiering van achterstallige indexatie vindt in het Hoofdlijnenresultaat plaats in de vorm van na-indexatie. De na-indexatie start met 0,75% bij een invaardekkinggraad van 110% en loopt vervolgens op naar 3% bij een dekkinggraad van 119% of hoger.
- b. De ABP-indexatie achterstand tot en met 1 januari 2023 blijft maximaal 19,95%. Het behoeft geen betoog dat de in het Hoofdlijnenresultaat voorgestelde na-indexatie volstrekt onvoldoende is en geen recht doet, noch voldoende compensatie biedt voor de feitelijke achterstand aan indexatie en koopkrachtdaling.
- c. De VGn zijn van mening dat in de transitie absolute prioriteit moet worden gegeven aan het compenseren van achterstallige indexatie en niet aan de door de Pensioenkamer voorgestelde compensatie (CDSS) ten laste van het vermogen van het pensioenfonds.
- d. Ons standpunt is dat conform hetgeen in de Pensioenwet, [Pw Artikel 129 Lid b](#), is bepaald en beoogd, onttrekkingen aan het eigen vermogen, zoals bijvoorbeeld voor compensatie (CDSS), pas mogen plaatsvinden nadat eerst zo veel als mogelijk voor alle Deelnemers de compensatie voor achterstallige indexatie (incl. inhaalindexatie) is gefinancierd uit het eigen vermogen van het pensioenfonds. Onder punt 5 'Compensatie afschaffing doorsneesystematiek (CDSS)' lichten wij ons standpunt nader toe.

3. Solidariteitsreserve (SR)

De solidariteitsreserve kent volgens het Hoofdlijnenresultaat meerdere doelen:

1. Voorkomen van negatieve vermogens in de opbouwfase
2. Aanvullen van een tekort in of het ontvangen van een overschot uit de ROK
3. Beperken van nominale verlagingen van uitkeringen
4. Dempen van grote negatieve (over)rendementen
5. Dempen van macro-langlevens-schokken

In het Hoofdlijnenresultaat wordt voorgesteld de SR afhankelijk van de invaardekkinggraad getrapd tot 10% (bij 125% dekkinggraad) te vullen. Dit lijkt een sympathieke solidaire oplossing te zijn voor een veelheid aan mogelijke risico's, maar kan in crisistijden tot forse discussies over de uitdeling van de SR leiden. Dit dient naar onze mening voorkomen te worden.

3.1 Vaststelling omvang SR

Wij zijn van mening dat de SR pas adequaat en verantwoord kan worden vastgesteld als:

- a. De verschillende doelen van de SR 'smart' zijn gedefinieerd
Voorbeeld: In welke situaties en met welke regels worden negatieve overrendementen gedempt?
Zie voor voorbeelden hoofdstuk 3.3. Voorbeelden definitie bestedingsdoelen SR
- b. Per bestedingsdoel van de SR op grond van de risicohouding transparant en kwantitatief onderbouwd is vastgesteld welk reserveniveau voor welk doel benodigd is
- c. Op grond van een analyse is vastgesteld wat het risico van samenloop van doelen is, en geregeld is hoe in het geval van samenloop van doelen de onttrekkingen aan de SR plaatsvinden (dit dient ook in de simulaties van pensioenprognoses meegenomen te worden).
- d. Er compartimenteringsregels voor de SR zijn opgesteld die voorkomen dat een bepaald bestedingsdoel van de SR een ander bestedingsdoel (onbedoeld) leeg trekt.
- e. Aangetoond kan worden dat er ex ante geen sprake is van herverdeling op grond van de onttrekkings- en vullingsregels van de SR

3.2 Prioriteitsregels SR

- a. Het Hoofdlijnenresultaat bevat een complex aan instrumenten om o.a. de uitkeringen na pensioeningang te 'beschermen'. De solidariteitsreserve is er daar één van. Daarnaast zijn als instrumenten o.a. beschikbaar: beschermingsrendement, renteafdekking en spreiding van uitkeringen. Recent lijken daar ook begrippen als uitkerings- en spreidingsvermogen aan toe te worden gevoegd.
- b. Het is belangrijk dat het transitieplan duidelijk aangeeft welk instrument welke bijdrage levert aan de bescherming en ontwikkeling van de uitkering. Uitgangspunt daarbij zou moeten zijn om het aantal instrumenten zo veel als mogelijk te beperken, zodat de opzet, uitvoering en uitleg zo simpel mogelijk blijven.
- c. De voorkeur van de VGn gaat er naar uit om de solidariteitsreserve in principe alleen voor de 'stabilisatie van pensioenuitkeringen' in te zetten in relatie tot de in het RPO vast te stellen 'maximaal te accepteren korting op de uitkering' in enig jaar bij een bepaalde mate van zekerheid (b.v. 95%). De overige instrumenten kunnen alleen dan ingezet worden als de noodzaak daarvan aangetoond kan worden.
- d. Zo nodig, en ter voorkoming van onbedoelde leegloop door een combinatie van verschillende soorten aanspraken op de SR, of vanwege het risico dat de funding van één doel van de SR de funding van andere doelen in de weg zou gaan staan, dient de SR gecompartmenteerd te worden.
- e. Om de invloed van de SR inzichtelijk te maken en te kunnen toetsen, dient een berekening van de volatiliteit van de uitkering met en zonder SR ook onderdeel uit te maken van het transitieplan.

3.3 Toetsing ontwikkeling SR

De SR is een collectieve vermogensreserve waarmee in een solidaire premieovereenkomst financiële mee- of tegenvallers kunnen worden gedeeld¹¹. De SR kan dus niet een eenzijdige bron van financiering van bijvoorbeeld pensioenuitkeringen zijn. Hierdoor zouden toekomstige generaties geen aanspraak meer kunnen maken op de SR.

O.b.v. het Hoofdlijnenresultaat kan niet beoordeeld worden hoe de SR zich ontwikkelt. *Het is daarom in het kader van beoordeling op evenwichtigheid belangrijk in het transitie- en implementatieplan op te nemen hoe de SR zich in verschillende economische situaties ontwikkelt en te toetsen of en in hoeverre er op termijn onder welke condities er weer sprake is van herstel van de SR.*

4. Generieke verhoging

Na vulling van de wettelijke reserves en toedeling van de achterstallige indexatie aan de persoonlijke (toegerekende) pensioenvermogens van alle Deelnemers, kan 'generiek' het resterend vermogen in de transitie volgens de standaardmethode evenredig (d.w.z. zonder spreidingsperiode) worden toegedeeld aan het persoonlijk pensioenvermogen van alle Deelnemers.

5. Compensatie afschaffing doorsneesystematiek (CDSS)

In het Hoofdlijnenresultaat wordt voorgesteld om de compensatie (deels en getrapd) uit het bovenwettelijke deel van het eigen vermogen te financieren. Het standpunt van de VGn is dat conform hetgeen in de Pensioenwet is bepaald en beoogd, onttrekkingen aan het eigen vermogen voor compensatie (CDSS) pas 'evenwichtig' kunnen plaatsvinden nadat eerst zo veel als mogelijk voor alle Deelnemers de achterstallige indexatie (inhaalindexatie) is gefinancierd uit het eigen vermogen.

¹¹ <http://tinyurl.com/VGn-PW-SDR>

De VGn hebben bij de totstandkoming van dit standpunt de volgende afwegingen gemaakt:

5.1 Beperkte bestemming eigen vermogen pensioenfonds: PW Artikel 129

Het eigen vermogen van een pensioenfonds dient als buffer (zekerheid dat pensioenverplichtingen kunnen worden nagekomen) en de financiering van (toekomstige) indexaties. Gelet op PW Artikel 129¹² kunnen onttrekkingen aan dit eigen vermogen (terugstortingen) boven het niveau van de wettelijke reserve pas plaatsvinden als eerst 'de voorwaardelijke toeslagen zowel met betrekking tot de voorgaande tien jaar zijn verleend als ook in de toekomst kunnen worden verleend' [[PW Artikel 129 Lid b](#)]. Met andere woorden: compensatie, dat feitelijk de eenmalige financiering van toekomstige pensioenaanspraken betreft, is een onttrekking aan het eigen vermogen die wettelijk alleen mag plaatsvinden als eerst de achterstallige indexatie (over de afgelopen 10 jaar) gefinancierd is.

5.2 Werknemers financieren toekomstige werkgeverpremies o.b.v. compensatie t.l.v. het vermogen

De post CDSS betreft de compensatie voor de door overgang naar het nieuwe stelsel gemiste toekomstige pensioenopbouw van actieve werknemers op de transitiedatum. Een dergelijke opbouw zou in principe gefinancierd moeten worden uit toekomstige premies, waarvan de werkgever i.c. 70% en de werknemer 30% zouden betalen.

Door de post CDSS, die de contante waarde van deze toekomstige premies vertegenwoordigt, volledig of gedeeltelijk ten laste van het gemeenschappelijk (eigen) vermogen van alle Deelnemers te brengen, betalen actieve werknemers, slapers én gepensioneerden in feite de toekomstige premielast van de werkgever (70%) uit het eigen opgebouwde pensioenvermogen (lees: uit eigen portemonnee), terwijl dit deel van het vermogen bestemd was en zou moeten zijn om toekomstige indexaties voor alle Deelnemers uit te financieren.

De VGn beoordeelt deze financiële herverdeling tussen actieve werknemers en de werkgever, waarbij actieve werknemers, slapers én gepensioneerden ten laste van hun gemeenschappelijk vermogen het volledige deel van de verschuldigde toekomstige werkgeverpremie financieren, als niet evenwichtig.

5.3 Conclusie VGn

De VGn beoordeelt op grond van bovenstaande argumenten het voorstel van de Pensioenkamer om in de transitie met prioriteit een deel van het eigen vermogen te onttrekken voor compensatie, in plaats van in lijn met de bepalingen en de bedoeling van de Pensioenwet prioriteit te geven aan financiering van inhaalindexatie, als onevenwichtig. De VGn achten een dergelijke prioritering in strijd met de wettelijk voorschriften en de intentie van de wetgever m.b.t. de bestemming en terugstorting van het eigen vermogen. De VGn wijzen er op dat het prioriteren van compensatie ten koste van inhaalindexatie bovendien risicovol is, aangezien dit tot mogelijke geschillen, claims en/of rechtszaken kan leiden. Dit risico moet zo veel als mogelijk worden uitgesloten.

5.4 Mogelijke oplossingsrichtingen

De VGn ziet twee mogelijke oplossingsrichtingen om wel tot een evenwichtige vermogensverdeling te komen:

1. Een situatie waarin het na financiering van de inhaalindexatie resterend bovenwettelijk deel van het eigen vermogen pro rata (o.b.v. verzekeringsverplichtingen) verdeeld wordt onder Deelnemers, achten de VGn wel evenwichtig. In die situatie kunnen actieve deelnemers in onderling overleg met werkgevers bepalen welk deel van het toegerekende eigen vermogen ze willen besteden aan financiering compensatie en welk deel ze aan hun persoonlijk pensioenvermogen willen toevoegen voor verbetering van de (indexatie van de) toekomstige pensioenuitkering. Slapers en gepensioneerden kunnen het hun toegerekende deel van het eigen vermogen besteden voor verhoging of indexatie van pensioenen.
2. Een situatie waarin na het eerst financieren van inhaalindexatie de vermogensverdeling in de transitie zo vormgegeven wordt dat er in de toekomst o.b.v. een mediaan scenario voor alle Deelnemers (en generaties) van een verwacht uitzicht op een koopkrachtig pensioen vanaf pensioendatum sprake is. Het niet voor pensioenfinanciering benodigde resterende deel van het eigen vermogen kan in deze situatie worden aangewend voor compensatie.

Bovenstaande oplossingen bieden echter alleen soelaas indien de invaardeckingsgraad substantieel hoger is dan de beoogde invaardeckingsgraad (110%). Indien de invaardeckingsgraad gelijk is aan de beoogde invaardeckingsgraad, komen bovenstaande voorstellen er feitelijk op neer dat het gehele bovenwettelijk aanwezig vermogen zo besteed en verdeeld zal worden dat daarmee een zo groot mogelijk (pro rata) deel van de inhaalindexatie voor iedere Deelnemer gefinancierd wordt.

¹² <https://wetten.overheid.nl/jci1.3:c:BWBR0020809&hoofdstuk=6&artikel=129&z=2023-07-01&g=2023-07-01>

Deze verdelingsmethodiek is naar onze mening evenwichtiger dan een pro rata (generieke) verdeling van het bovenwettelijk vermogen omdat de feitelijke indexatieachterstand van een Deelnemer afhankelijk is van de toetredingsdatum, en deelnemers met een langere diensttijd met dus een grotere indexatieachterstand ook terecht meer aan indexatie gecompenseerd krijgen, aangezien zij ook langer hebben bijgedragen en over hun ingelegde gelden ook langer rendement kon worden gemaakt.

5.5 Financiering compensatie uit het vermogen in plaats van d.m.v. van toekomstige premiebetaling

In het Hoofdlijnenresultaat hebben sociale partners besloten om de 3% compensatie voor afschaffing doorsneesystematiek (CDSS) boven de grens van 107% invaardeckingsgraad 'ineens' ten laste van het (eigen) vermogen toe te voegen aan de vermogens van deelnemers die pensioen opbouwen en die op 1 januari 2027 40 jaar of ouder zijn. Deze compensatie is niet voor elke leeftijd gelijk.

Vragen/opmerkingen/standpunten

- a. De VGn vragen zich af welke afwegingen hier door sociale partners zijn gemaakt. Hoewel financiering ten laste van het vermogen op moment van transitie wettelijk mogelijk is, is het de vraag of dit wel voldoende evenwichtig uitpakt. Werknemers die voortijdig ontslag nemen of krijgen, bouwen zo meer pensioen op dan in het oude stelsel. De overige Deelnemers betalen deze extra rekening.
- b. Spreiding of opbouw van de compensatie lijkt evenwichtiger. Dan krijgen deelnemers in een betreffend leeftijdscohort zolang ze in dienst blijven gedurende deze periode een tijdevenredige compensatie toegekend.
- c. Is het juist te veronderstellen dat compensatie zoals voorgesteld in het Hoofdlijnenresultaat niet geldt voor nieuwe deelnemers? Indien dit wel het geval is zal dit post compensatie nog verder toenemen als de compensatie eenmalig aan het begin van de transitie wordt toegekend.

Standpunt VGn

De VGn hebben de opvatting dat 'jaarlijkse compensatie d.m.v. premiebetaling' de meest rechtvaardige en evenwichtige oplossing is. Deze oplossing doet het meest recht aan het feit:

- dat de post 'compensatie' (CDSS) de opbouw van toekomstige pensioenaanspraken betreft;
- dat alleen Deelnemers die ook werkelijk compensatie zullen missen in hun toekomstige opbouw daarvoor gecompenseerd worden en dat meer compenseren nodeloos ten laste van andere Deelnemers gaat;
- dat het opgebouwde vermogen in principe aan de Deelnemers toekomt en niet van de werkgever is, en derhalve in principe niet mag dienen als financieringsbron voor toekomstige pensioenaanspraken (compensatie) waarvoor de werkgever in feite het merendeel van de premie is verschuldigd.

Alleen in de situatie dat bij de transitie blijkt dat voor alle Deelnemers er naar verwachting in een mediaan scenario sprake is van een koopkrachtig pensioen na de pensioendatum dat tevens voldoet aan de overige eisen van het pensioendoel, kan op evenwichtige wijze het resterend eigen vermogen aangewend worden voor compensatie.

2.3 Evenwichtigheid: praktijkbeoordeling & criteria

2.3.1 Beoordeling van evenwichtigheid in de praktijk

Veel van de gepubliceerde transitieplannen stellen een beoordelingsmatrix op waarbij de (UPO) pensioenprognoses van de (reële) pensioenen voor en na transitie met elkaar worden vergeleken. Voor pensioenen van actieven wordt het pensioen op pensioendatum vergeleken en voor gepensioneerden het pensioen 10 jaar na pensioendatum. Hoewel vorm en output verschillen in de diverse transitieplannen, ziet het algemeen 'uitkomstenbeeld' in vrijwel alle plannen er o.b.v. een dekkingsgraad van ca. 120% ongeveer als volgt uit:

Pensioenuitkomsten transitie														
Slecht-weer					Mediaan					Goed-weer				
Leeftijd	SPR	FTK	Verskil SPR-FTK	Ratio SPR/FTK	Leeftijd	SPR	FTK	Verskil SPR-FTK	Ratio SPR/FTK	Leeftijd	SPR	FTK	Verskil SPR-FTK	Ratio SPR/FTK
25	10.900	11.000	-100	99%	25	26.000	16.000	10.000	163%	25	74.000	21.000	53.000	352%
30	9.600	10.600	-1.000	91%	30	22.000	15.000	7.000	147%	30	60.000	20.000	40.000	300%
35	9.400	10.800	-1.400	87%	35	21.000	16.000	5.000	131%	35	52.000	20.000	32.000	260%
40	8.400	9.700	-1.300	87%	40	18.000	15.000	3.000	120%	40	40.000	19.000	21.000	211%
45	7.100	8.500	-1.400	84%	45	14.000	13.000	1.000	108%	45	29.000	16.000	13.000	181%
50	6.300	7.600	-1.300	83%	50	12.000	11.000	1.000	109%	50	21.000	13.000	8.000	162%
55	6.200	7.300	-1.100	85%	55	11.000	10.000	1.000	110%	55	16.000	12.000	4.000	133%
60	6.300	7.200	-900	88%	60	10.000	9.000	1.000	111%	60	13.000	10.000	3.000	130%
65	6.400	6.800	-400	94%	65	9.500	8.600	900	110%	65	12.700	10.300	2.400	123%
68	3.300	3.500	-200	94%	68	8.000	7.100	900	113%	68	9.300	7.500	1.800	124%
70	3.300	3.500	-200	94%	70	5.020	4.650	370	108%	70	6.780	5.780	1.000	117%
75	3.100	3.300	-200	94%	75	4.710	4.400	310	107%	75	6.370	5.570	800	114%
80	2.100	2.300	-200	91%	80	3.180	3.010	170	106%	80	4.300	3.780	520	114%

Downside risk is voor alle leeftijdsgroepen van dezelfde orde grootte	Jongeren verwachten een pensioen dat 50% hoger is dan hun huidige pensioen	Upside potential is voor jongeren een factor 3 keer zo groot als voor ouderen
---	--	---

Omdat, op basis van wat in het Hoofdlijnenresultaat is geformuleerd, het aannemelijk lijkt dat ook in het transitieplan bij ABP van bovenstaand uitkomstenbeeld sprake zal zijn, wordt hieronder aangegeven waarom de VGn van mening zijn dat een dergelijk uitkomstenbeeld niet als een evenwichtige transitie-uitkomst kan worden gekwalificeerd.

Ook toezichthouder AFM heeft eind december 2023 haar zorgen geuit¹³ over de onrealistische uitkomsten van dergelijke pensioenprognoses na transitie. Zie [Bijlage 2](#).

Omdat de VGn nog niet beschikken over een concept transitieplan, wordt hieronder aan de hand van het hierboven gepresenteerde algemene uitkomstenbeeld toegelicht waarom een dergelijk beeld niet als evenwichtig wordt beoordeeld. Dit met de intentie dat in het concept transitieplan hiermee rekening kan worden gehouden, zodat daar door sociale partners wél realistische en evenwichtige uitkomsten in kunnen worden geformuleerd.

Het bovenstaande uitkomstenbeeld wordt als onevenwichtig beoordeeld op grond van de volgende constatering:

- In een mediaan (50%) scenario bouwen jonge deelnemers tot 75%-100% meer op dan in het oude stelsel
- In een goed-weer scenario bouwen jongeren 3 tot 4 keer zoveel pensioen op als in het oude stelsel
- In een slecht-weer scenario bouwen jongeren altijd nog ongeveer net zo veel pensioen op als in het oude stelsel
- In een goed-weer scenario gaan jongeren er 200%-400% op vooruit
- In een mediaan scenario gaan jonge werknemers er 40%-50% meer op vooruit dan oudere werknemers
- In een goed-weer scenario gaan jonge werknemers er 100%-200% meer op vooruit dan oudere werknemers
- De pensioenprognose voor gepensioneerden is gebaseerd op het pensioen 10 jaar na pensioendatum en sluit dus niet aan op de pensioenprognose van actieven; het pensioen voor en na transitie ontbreekt
- Alle actieve deelnemers en gepensioneerden lijken er in een mediaan scenario op vooruit te gaan
- De aantrekkelijkheid van de overstap naar een nieuw stelsel is in sterke mate leeftijdsafhankelijk
- Deze aantrekkelijkheid neemt sterk af met de toename van de leeftijd; er lijkt sprake van leeftijdsdiscriminatie
- Slapers, die een substantieel deel (26%) van de pensioenfondspopulatie vormen, ontbreken in het overzicht

¹³ <https://www.dnb.nl/media/rbwdeanp/20231220-verslag-platform-pensioentransitie-20-december-2023.pdf> (slide 12)

Dit leidt tot de volgende vragen, opmerkingen en aanbevelingen:

- a. Jongeren gaan er in een mediaan scenario meer dan 60% op vooruit, ouderen slechts ca. 10%
Waarom kiezen sociale partners er voor dat jongeren er in het mediane scenario tientallen procenten meer pensioen kunnen opbouwen dan in het oude stelsel?
Hoe kan een dergelijk groot uitkomstverschil als 'evenwichtig' worden aangemerkt?
Is een dergelijk groot uitkomstverschil de bedoeling van sociale partners? Zo ja, waarom?
Is de conclusie dan niet dat de premie die als uitgangspunt is genomen (veel) te hoog is?
Waarom wordt de premie niet zodanig verlaagd dat er in een mediaan scenario sprake is van pensioen dat in dezelfde orde grootte ligt als het oude stelsel?
- b. In een mediaan scenario lijken alle leeftijdscohorten er op vooruit te gaan
Of dit ook daadwerkelijk het geval is voor gepensioneerden (>68 jaar), blijkt niet uit de tabel aangezien voor gepensioneerden de uitkering 'na 10 jaar' wordt getoond; dit moet aangepast worden.
- c. Het lijkt raadzaam om (1) één tabel te maken met pensioenuitkomsten direct vóór en ná transitie en (2) om inzicht te krijgen in de mate van koopkrachtbehoud na pensioendatum ook één tabel met voor alle Deelnemers de pensioenprognose 10 en 20 jaar na pensioendatum en/of na transitiedatum voor ingegane pensioenen.
- d. Voor een goed en compleet inzicht dienen deze tabellen ook opgesteld te worden voor 'slapers'
- e. Het is niet altijd duidelijk of de tabel ook rekening houdt met een nabestaandenpensioen van 70% na pensioendatum in zowel het oude als nieuwe stelsel. Dit zou voor een goede vergelijking wél het geval moeten zijn.
- f. Is op basis van het uitkomstenbeeld, het risico niet zeer groot dat bij premieonderhandelingen in de toekomst het premiepercentage fors naar beneden bijgesteld zal worden? Welke impact heeft dat op de compensatie en de kwaliteit van de pensioentoezegging? Is dat de bedoeling van sociale partners?
- g. Jongeren lijken in het geheel geen risico te lopen
Zelfs in een slecht-weer scenario komen jongeren altijd nog op ongeveer het pensioen uit dat ze ook in het oude stelsel zouden opbouwen. Het lijkt een spel zonder 'nieten' voor jongeren.
- h. De indruk wordt gewekt dat jongeren deelnemen aan een casino pensioen
In een goed-weer scenario bouwen jongeren op een pensioen op dat ruim 3,5 keer het pensioen is dat ze in het oude stelsel opgebouwd zouden hebben. Is dat realistisch om te veronderstellen? In dat geval zal de premie toch al lang verlaagd zijn?
- i. Om te kunnen beoordelen of in voldoende mate wordt aangesloten op gemeten risicopreferentie en het daaruit afgeleide risicohouding, dienen er aanvullend ook voor de drie scenario's (mediaan, goed-weer, slecht-weer) tabellen ontwikkeld te worden die (10 jaar vooruit) inzicht geven in de jaarlijkse volatiliteitsontwikkeling van ingegane en geprognosticeerde pensioenuitkering, als ook de daarmee corresponderende jaarlijkse fluctuaties in pensioenvermogen.

2.3.2 Definitie evenwichtigheidscriteria

Sociale partners spreken zich in het Hoofdlijnenresultaat niet uit over de te hanteren criteria m.b.t. het begrip 'evenwichtigheid'. Het is van belang dat dit begrip zowel v.w.b. de nieuwe regeling (o.a. m.b.t. toedelingsregels) als inzake de transitie zelf, in het transitie- en implementatieplan expliciet worden gedefinieerd, zodat (integrale) beoordeling daarvan mogelijk wordt.

Met het oog op een gedegen en evenwichtige besluitvorming worden hierna de criteria aangegeven op grond waarvan de VGn het transitieplan qua invaren op evenwichtigheid gaat beoordelen in een op te stellen advies.

De VGn zien een transitie als evenwichtig als aan alle volgende minimale voorwaarden is voldaan:

1. Nominaal en reëel verwachte en ingegane pensioenen na transitie zijn minimaal gelijk aan voor transitie.
2. In zowel de vergelijking tussen [1] 'invaren' en 'niet-invaren'¹⁴ als de vergelijking tussen [2] 'invaren' en 'voortzetting oud pensioenstelsel', gaan alle Deelnemers en leeftijdscohorten er in alle scenario's (mediaan, goed- en slechtweert) in hun reële pensioenprognose (o.b.v. de UPO-URM-systematiek, DNB P-set) procentueel evenveel op vooruit of achteruit voor zowel hun pensioen op pensioendatum als ook hun pensioen 10 en 20 jaar na pensioendatum of transitiedatum waar het ingegane pensioenen betreft. Hierbij geldt een bandbreedte van 5%.
3. Voor alle huidige en toekomstige generaties, ontstaat er een gelijk uitzicht op een koopkrachtig pensioen vanaf de pensioendatum, dat naar verwachting gemiddeld de consumentenprijsindex kan volgen.
4. Uit berekeningen en analyses kan worden aangetoond dat in een mediaan scenario de reserves (o.a. SR) naar verwachting op niveau blijven en niet (deels) worden 'uitgedeeld' of aangewend voor financiering van (verhoging van) pensioenuitkeringen, kosten of financiering van (macro) langlevensrisico.

Deze evenwichtscriteria zijn mede tot stand gekomen op grond van uitkomsten uit diverse concept transitieplannen. Deze plannen tonen in diverse scenario's een grote diversiteit aan pensioenprognose uitkomsten in de vergelijking tussen het oude en nieuwe pensioenstelsel. Uitkomsten, die naar onze mening niet als een evenwichtig aan te merken zijn. Wij begrijpen dat een eenduidige en gedragen definitie van evenwichtigheid wellicht moeilijk te geven is, maar dat ontslaat sociale partners niet van de verplichting om (vooraf) zo duidelijk mogelijke evenwichtigheidscriteria te formuleren en daarop te toetsen.

¹⁴ Niet-Invaren: zie voor toelichting/definitie Hoofdstuk 3.2 Invaarvergelijking

2.4. Pensioen- en premiedoelstelling

2.4.1 Pensioendoel en premiedoelstelling

De Pensioenkamer kiest er voor dat de premie (op pensioenfonds-niveau) na transitie (27,2%) vrijwel gelijk wordt gesteld aan de premie vóór transitie (27%). Hiermee wordt bij een pensioenleeftijd van 68 jaar een pensioendoel beoogd van '80% middelloon' bij een opbouwperiode van 43 jaar en een kans op het behalen van dat pensioendoel die binnen een bandbreedte van 60% - 75% ligt.

Vragen/opmerkingen

- a. Onduidelijk is wat de uitgangspunten zijn achter dit pensioendoel. De aannames dienen verder geëxpliceerd te worden: o.a. vervangingswaarde (incl./excl. AOW), carrièreverloop, inflatie.
Kan het pensioendoel duidelijker, meer expliciet en daardoor beter toetsbaar, omschreven worden?
- b. Is het correct te constateren dat het pensioendoel een 'nominaal pensioendoel' is, waarbij geen expliciet behoud van koopkracht wordt nagestreefd en pensioenverhogingen na pensioendatum uitsluitend afhankelijk worden van het toegerekend overrendement voor de groep gepensioneerden?
- c. Betekent een minimale kans van 65% op het realiseren van het pensioendoel (hierna: kans) met een bandbreedte van 60-75%, dat de Pensioenkamer voor wat betreft de pensioendoelbepaling niet uitgaat van een mediaan scenario (50% kans) volgens DNB normen maar van een meer zekere kans?
- d. Is de kans van 65% en/of de gekozen bandbreedte van 60-75% gebaseerd op, of afgeleid van de gemeten risicopreferentie? Zo ja, hoe? Zo nee, wat is de ratio achter deze kans en bandbreedte?
- e. Is de conclusie juist dat bij de gekozen kans van (minimaal) 65%, in het transitie- en implementatieplan zal blijken dat de uitkomsten van pensioenprognoses o.b.v. de DNB Scenariosets¹⁵ (URM model) voor jongeren betekent dat er in een mediaan scenario sprake zal zijn van een pensioenverwachting die tientallen procenten hoger zal zijn dan de pensioenverwachting in het oude stelsel? Wat zijn de (communicatie) consequenties hiervan richting Deelnemers? Wat is de reden dat wordt afgeweken van een mediane pensioenverwachting volgens de DNB scenarioset, en waarom wordt in dat geval dan niet gekozen voor premieverlaging?
- f. Vindt de toetsing van het pensioendoel alleen theoretisch plaats door steeds opnieuw ieder jaar (of om de vijf jaar) een nieuwe deelnemer van 25 jaar met 43 opbouwjaren als uitgangspunt te nemen?
Of wordt vanaf de transitiedatum een nieuwe deelnemer met 43 dienstjaren ook gevolgd op het kunnen bereiken van het pensioendoel?
- g. Aangezien de kans van minimaal 65% en de bandbreedte van 60-75% alleen geldt voor een nieuwe maatmens deelnemer van 25 jaar, kan ook inzicht worden gegeven in wat de reële pensioenzekerheid per leeftijd bedraagt op de pensioendatum en 10 en 20 jaar daarna, voor alle Deelnemers in de leeftijdsrange van tussen 18 en 100 jaar?
- h. Hoe definieert en toetst de Pensioenkamer niet de theoretische maar in de praktijk voor Deelnemers te bereiken kans op het bereiken van een adequaat pensioen?
- i. Het is in het Hoofdlijnenresultaat niet geheel duidelijk, maar in verband met een correcte wijze van vergelijken tussen pensioenuitkomsten voor en na transitie van groot belang, dat pensioenprognose uitkomsten voor alle Deelnemers gebaseerd worden op een 'verhouding OP/NP van 100%/70% ná ingang pensioen'. Kan hierover duidelijkheid worden gegeven?

2.4.2 Premiemethodiek

Het Hoofdlijnenresultaat besteedt aandacht aan de premiemethodiek. De zogenaamde pensioendriehoek (pensioendoel, premie en kans) wordt minimaal elke 5 jaar opnieuw beoordeeld om te bezien of bijstelling van pensioendoel, premie of kans noodzakelijk is op basis van de resultaten. De eerste herbeoordeling vindt plaats in 2029 in verband met mogelijke aanpassingen voor de periode 1 januari 2030 tot 1 januari 2035. Als tussentijds de kans binnen de marges blijft, blijven pensioendoel en premie OP gelijk. Als de kans buiten de afgesproken bandbreedte ligt, treden sociale partners in overleg of de premie of de ambitie moet worden aangepast.

Vragen/opmerkingen

- a. In de situatie dat de kans buiten de bandbreedte ligt treden sociale partners in overleg of de premie of de ambitie moet worden aangepast. Het is belangrijk inzicht te krijgen hoe groot die kans is, aangezien die kans niet alleen afhankelijk is van het rendement, het sterfte en het kostenresultaat, maar ook afhankelijk is van de actuele DNB scenarioset op moment van premietoetsing. In hoeverre vindt de Pensioenkamer dat de premietoetsing afhankelijk moet zijn van een momentopname van de DNB-scenarioset?

¹⁵ <http://tinyurl.com/VGn-DNB-Scenariosets>

- b. De historie laat zien dat de fluctuaties in de opvolgende kwartaal scenariosets van DNB groot kunnen zijn. Hoe groot is de kans dat het pensioendoel niet kan worden behaald op grond van tegenvallende rendementen maar op grond van (kwartaal) wijzigingen in het scenariomodel van DNB?
- c. Kan er op grond van historische scenariosets van DNB inzicht worden gegeven wat de kans is dat binnen een vijfjarige periode het pensioendoel niet bereikt blijkt te kunnen worden binnen de bandbreedte van 60-75%?
- d. Kan, om te voorkomen dat de premievaststelling uitsluitend het resultaat wordt van een onderhandelingsresultaat in het geval het pensioendoel niet binnen de gegeven bandbreedte gerealiseerd kan worden, duidelijker worden aangegeven langs welke lijn en volgens welke principes de premie bepaald zal worden?
- e. Als mocht blijken dat (na vijf jaar) de premie verlaagd of verhoogd wordt, hoe pakt dit dan uit voor de compensatie van actieven? Welke consequenties heeft dit voor compensatie voor actieven?

2.5 Keuze contractvorm

De Pensioenkamer kiest in het Hoofdlijnenresultaat voor de Solidaire premiereregeling (SPR). De keuze voor de SPR en impliciet afwijzen van de Flexibele premiereregeling (FPR), wordt daarbij niet toegelicht of onderbouwd.

Wij benadrukken dat een besluit van sociale partners over een passende contractkeuze pas weloverwogen genomen kan worden nadat het pensioendoel is vastgesteld en in het licht van al dan niet invaren en de vertaling van de risicopreferentie naar het beleggings- en reservebeleid, goed onderbouwd kan worden welke contractvorm daarbij het best passend is.

Vragen/opmerkingen/standpunten

1. Keuze contractvorm dient kwantitatief onderbouwd te worden

- a. Net als de Pensioenkamer kiezen de meeste bedrijfstakken met een BPF voor de SPR, en ondernemingen met een OPF voor het FPR. Wat daarbij opvalt is dat in de gepubliceerde transitieplannen de onderbouwing van die keuze niet kwantitatief wordt onderbouwd. Een onvoldoende of niet op de actualiteit gebaseerde kwantitatieve onderbouwing vormt een groot aansprakelijkheidsrisico voor het pensioenfonds.
- b. Het standpunt van de VGn is dat gezien de enorme financiële impact van de transitie op pensioenfonds- en Deelnemersniveau, de keuze tussen SPR en FPR ook in kwantitatieve zin in het transitie- en implementatieplan volledig doorgerekend, onderbouwd en afgewogen moet worden o.b.v. de meest actuele status van de pensioenwetgeving en financiële situatie in 2024.
- c. Dit kan o.a. door de kans en impact op daling van de jaarlijkse uitkering en de ontwikkeling van de uitkering in diverse scenario's, in drie varianten (Huidig[FTK], Solidair, Flexibel) met elkaar te vergelijken (zie Ortec¹⁶ vergelijking [blz. 9/10/11].)
- d. Wat bij de contractkeuze met name van belang is, is dat een eventueel beter verwachte pensioenuitkomst in de SPR vanuit het verwachtingsperspectief van een Deelnemer voldoende kwantitatief wordt afgewogen tegen een voor sommige deelnemers wellicht iets lagere, maar wel beter bij de risicohouding van de Deelnemer aansluitende (stabielere) pensioenuitkomst.

2. Onderbouwing contractkeuze o.b.v. risicopreferentie is essentiële voorwaarde

- a. Conclusies risicopreferentieonderzoek zijn relevant bij contractkeuze
 - Het is bedenkelijk en een omissie dat het Hoofdlijnenresultaat niet vermeldt wat de conclusies zijn uit het gehouden risicopreferentieonderzoek (RPO). Juist de uitkomsten van dit onderzoek zouden leidend en bepalend moeten zijn bij het maken van de voor een Deelnemer best passende contractkeuze.
 - De inzichten uit dit RPO zijn ook volgens AFM¹⁷ nodig om te zorgen dat kenmerken van de regeling daarbij aansluiten. Hier kan niet volstaan worden met de opmerking dat vaststelling van de risicohouding en het daarop aansluitende beleggingsprofiel pas na oplevering van het transitieplan op de weg van het pensioenfonds ligt. Het RPO heeft plaatsgevonden, de uitslagen zijn bekend, en een goede (eerste) vertaling naar de risicohouding is dan van belang om als sociale partners verantwoord een contractkeuze te kunnen maken. Dat zou moeten plaatsvinden o.b.v. transparante uitgangspunten die opgenomen worden in het transitieplan en daarna getoetst worden door de uitvoerder, het pensioenfonds.
- b. Contractkeuze dient mede o.b.v. RPO gemaakt te worden
 - De VGn zijn dan ook van mening dat in het transitie- en implementatieplan duidelijk moet worden gemaakt hoe in beide contractvormen de vertaling van het RPO naar de uiteindelijke risicohouding en het daaruit volgende beleggingsbeleid en de vaststelling van toedelingsregels per leeftijdscohort, plaats kan vinden. Pas daarna is een onderbouwde en afgewogen contractkeuze mogelijk.
 - Indien de beleggingsmix en toedelingsregels bijvoorbeeld niet in voldoende mate aansluiten op de in het RPO vastgestelde risicopreferentie van Deelnemers, kan dit in een later stadium in de praktijk bij de jaarlijkse communicatie van verandering in pensioenuitkomsten tot veel vragen, ernstige klachten en zelfs claims leiden, hetgeen zo veel als mogelijk voorkomen en uitgesloten moet worden.

¹⁶ <https://bit.ly/OrtecFPens>

¹⁷ <http://tinyurl.com/VGn-AFM-Leidraad-RPF>

c. Relevante aandachtspunten bij vertaling van RPO naar contractkeuze• Gepensioneerden

- Voor gepensioneerden is van belang dat zij vooraf duidelijk geïnformeerd worden wat met een bepaalde mate van zekerheid (bijv. 95%) de ‘maximaal te *verwachten* daling’ in de jaarlijkse uitkering zal zijn. Deze ‘maximaal te *verwachten* daling’ zal moeten aansluiten op de ‘maximaal te *accepteren* daling’ zoals die gemeten is, of (nog) moet worden, o.b.v. de risicopreferentie van gepensioneerden.
- Het volstaat hier voor gepensioneerden niet om uitsluitend te communiceren in uitkeringsdalingskansen over langere perioden dan een jaar, aangezien dit onvoldoende inzicht geeft in de mogelijke jaarlijkse daling van de uitkering, die immers ook jaarlijks opnieuw wordt vastgesteld.
- Als de risicopreferentie binnen de groep gepensioneerden vrij divers is, is het de vraag of de keuze voor gelijke verhoging van uitkeringen bij een variabele uitkering o.b.v. één risicohouding en beleggingsprofiel ‘passend’ is en daarmee volstaan kan worden, of dat er in dat geval in feite geen andere keus is dan voor een oplossing te kiezen o.b.v. gedifferentieerde beleggingsprofielen die aansluiten op de risicohouding per leeftijdscohort. Veel van de gepensioneerden zouden anders gedwongen worden om onacceptabel veel meer of minder risico te accepteren dan zij hebben aangegeven in het RPO, hetgeen in strijd lijkt met de Pensioenwet Art. 52a lid 3¹⁸.

Het is hierbij de vraag of de wettelijk geboden mogelijkheid de risicohouding aan te passen o.b.v. wetenschappelijke inzichten en deelnemerskenmerken stand houdt als daar een juridische procedure over gevoerd zou worden.

Sowieso dient in het transitieplan de keuze voor al of niet gelijke verhoging van uitkeringen (SPR) of de collectieve uitkeringsfase (SPR) kwantitatief en vanuit risicoperspectief qua herverdelingseffecten onderbouwd te worden

• Actieven en slapers

- Voor actieven en slapers, en met name jongeren, zullen in beide contractvormen verschillend, zowel de pensioenprognose als het persoonlijk (toegerekend) pensioenvermogen van jaar tot jaar flink schommelen. Dit vindt zijn oorzaak niet alleen in het meer risicovol beleggen dan bij gepensioneerden, maar ook in de sterke schommelingen van de DNB-scenariosets waarmee het pensioen van actieven en slapers vaak vele decennia vooruit wordt geprognosticeerd.
- Erg uitzonderlijke jaarlijkse schommelingen in het persoonlijk pensioenvermogen zullen daarbij wellicht deels gecompenseerd worden uit de solidariteits- of risicodelingsreserve, maar dat ontslaat sociale partners en het pensioenfonds niet van hun zorgplicht.
- Die zorgplicht vraagt dat niet alleen voor gepensioneerden, maar ook voor actieven en slapers dat het beleggingsbeleid zo ingericht wordt dat aantoonbaar aansluiting wordt verkregen op hun risicopreferentie. Dat geldt niet alleen voor de pensioenuitkering maar wellicht nog meer voor schommelingen in het pensioenvermogen. Actieven dienen per leeftijdscohort inzicht te krijgen in hoe hoog fluctuaties in hun pensioenprognose en actueel vermogen kunnen bedragen.

• Vertaling RPO in communicatie volatilititeit pensioenvermogen en uitkeringen naar Deelnemers

- Standpunt van de VGn is dat zowel in het transitieplan als in de jaarlijkse communicatie naar Deelnemers, per leeftijdscohort vooraf kwantitatief inzichtelijk wordt gemaakt hoe groot naar verwachting de jaarlijkse volatilititeit (schommeling) in het persoonlijk pensioenvermogen én de pensioenprognose kan bedragen, rekening houdend met het beleggings- én reservebeleid als ook de toedelingsregels.
- Op deze wijze kan aansluiting gezocht worden bij de vastgestelde risicopreferentie per leeftijdscohort en kunnen de verwachtingen van Deelnemers vooraf worden gemanaged, zodat klachten en mogelijke claims achteraf, tot een minimum worden beperkt.
- De VGn voelen zich gesterkt in dit standpunt door een onderzoek dat door Ruigrok NetPanel¹⁹ in 2022 is uitgevoerd in opdracht van AFM en waaruit bleek dat 52% van de Deelnemers inzicht wilde in de ontwikkeling van zowel de pensioenuitkering als het persoonlijk pensioenvermogen. Zie ook bijlage 3.

¹⁸ <http://tinyurl.com/VGn-PW-ART52a3-passend-RP>

¹⁹ <https://www.afm.nl/~/profmedia/files/rapporten/2022/afm-occasional-paper-communicatie-over-pensioenbedragen.pdf>

- Vertaling risicopreferentie naar risicohouding en beleggingsprofiel
 - Wijze van vaststelling van risicohouding
De wettelijke mogelijkheid²⁰ die de pensioenuitvoerder heeft om de in de RPO gemeten risicohouding van Deelnemers(groepen) o.b.v. o.a. wetenschappelijke inzichten en deelnemerskenmerken aan te passen, vormt een extra aandachtspunt en risico. Dit kan bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat voor jongeren meer beleggingsrisico wordt genomen dan op grond van de RPO is gebleken. Voor ouderen en gepensioneerden kan dit bijvoorbeeld tot gevolg hebben dat er minder beleggingsrisico wordt genomen dan uit de RPO blijkt. Met name voor Deelnemers in de SPR, die niet kunnen kiezen voor een beleggingsprofiel, kan dat tot ongewenst gevolg hebben dat het uiteindelijke beleggingsprofiel 'niet passend' is, hetgeen in de praktijk tot klachten en claims kan en zal leiden.
 - Opheffen leenrestrictie alleen indien noodzakelijk
In het bijzonder geldt dit risico van klachten en claims voor het mogelijk opheffen van de leenrestrictie²¹, ofwel: 'bijlenen'. Hierbij moet de uitvoerder (pensioenfonds) d.m.v. een stochastische analyse aantonen dat dit 'passend' is bij de risicohouding, en 'in het belang is van de Deelnemer'²².

De VGn verstaan in dit verband onder het 'aantonen' van de noodzakelijkheid tot bijlenen, dat berekend en vastgesteld wordt dat indien er niet bijgeleend zou worden, het pensioendoel niet bereikt zou kunnen worden in een mediaan prognose scenario. Bijlenen vormt in slecht weer scenario's namelijk een risico voor Deelnemers die niet bijlenen, omdat als gevolg van de wettelijke verplichting om negatieve pensioenvermogens te voorkomen er in het geval van tekorten, die tekorten worden verhaald op de solidariteitsreserve en daarmee indirect ten laste komen van alle Deelnemers.

Ook wordt in het geval van bijlenen voor dit 'tekort-risico' geen risicopremie betaald aan de overige Deelnemers, zodat als niet de absolute noodzaak van bijlenen aangetoond kan worden, er naar de mening van de VGn ook niet bijgeleend zou mogen/moeten worden. Het bijlenen compliceert bovendien de wijze van vaststelling van reserve vullings- en toedelingsregels, en de communicatie daarover naar Deelnemers.

- Passende vaststelling risicohouding o.b.v. gemeten RPO praktisch
Voor zowel actieven, slapers als gepensioneerden geldt dat als de vastgestelde risicopreferentie binnen de leeftijdshorten divers is, het dan praktisch onmogelijk is om o.b.v. één (hoe dan ook 'gemiddeld') bepaalde risicohouding binnen een leeftijdshort, de finale risicohouding voor Deelnemers 'passend' te maken, tenzij er wellicht gekozen wordt voor de mogelijkheid van verschillende beleggingsprofielen.

Wij vragen de Pensioenkamer zich uit te spreken op dit punt in het licht van het aanvaarden van aansprakelijkheid voor een dergelijk besluit. Waar ligt de aansprakelijkheid voor mogelijke claims die voortvloeien uit het niet aansluiten van het beleggingsprofiel op de gemeten risicopreferentie?

²⁰ <http://tinyurl.com/VGn-PW52b-Risicohouding>

²¹ <http://tinyurl.com/VGn-BPW-Bijlenen>

²² <http://tinyurl.com/VGn-BPW-Leenrestrictie>

2.6 Communicatie

De VGn stellen vast dat de communicatie naar Deelnemers essentieel is in het succesvol implementeren van de nieuwe regeling. In dit licht is het van belang dat sociale partners al in het implementatieplan voldoende aandacht besteden aan de volgende communicatie-aspecten als opdrachtformulering aan de pensioenuitvoerder, het pensioenfonds:

a. Communicatie moet centraal staan

Er is een fors risico dat juist een belangrijk onderwerp als communicatie in de vorm van een communicatieplan als onderdeel van het implementatieplan als laatste aan bod komt. Deelnemerscommunicatie dient naar onze mening juist centraal en voorop te staan en als uitgangspunt voor de administratieve inrichting van de uitvoeringsorganisatie te fungeren, in plaats van andersom.

b. Communicatiekader

Gezien het belang van een goede communicatie, in het bijzonder ten aanzien van de invaarconsequenties, achten wij het van belang dat sociale partners vooraf in het transitieplan duidelijke criteria formuleren waar de communicatie aan moet voldoen (communicatiekader).

c. Toetsingscriteria begrijpelijkheid

Van belang is dat er toetsingscriteria geformuleerd worden geformuleerd worden. Dit kunnen per communicatieniveau criteria zijn die aangeven hoeveel procent van de Deelnemers zegt de aangeboden informatie te begrijpen, en/of hoeveel procent heeft aangetoond de informatie te begrijpen. Uitgangspunt zal tenminste moeten zijn dat bij toetsing vooraf blijkt dat een ruime meerderheid van gepensioneerden, deelnemers en werkgevers het nieuwe contract begrijpt op het niveau van handelingsperspectief.

d. Communicatiemiddelen

Om een oordeel te kunnen geven of Deelnemers de aangeboden informatie ook daadwerkelijk kunnen begrijpen, is het van belang dat de contouren/eisen/sjablonen inzake pensioencommunicatie m.b.t. de transitie en jaarlijkse informatie in het transitieplan worden geformuleerd. Denk daarbij aan: transitieoverzicht, jaarlijkse pensioenoverzichten, mutaties, specificaties, etc.

e. UPO Pensioennavigators overzichten

Aangezien er gekozen lijkt te gaan worden voor een minimale kans van 65% op het kunnen bereiken van het pensioendoel, rijst de vraag hoe dit aansluit op de pensioenprognoses die Deelnemers straks zullen ontvangen van meerdere uitvoerders, en die allemaal gebaseerd zullen zijn op een mediane verwachting (pensioennavigators). Wat zijn de (communicatie) consequenties hier van? Wordt er een extra of afwijkend scenario toegevoegd aan de DNB scenario set? Zo ja, hoe vindt dit zijn doorvertaling naar mijnpensioenoverzicht.nl waar deelnemers mediane scenario's van verschillende uitvoerders bij elkaar kunnen optellen?

3.1 Koopkracht

Nadere toelichting op hoofdstuk 2.1 Koopkracht

- a. VGn zijn van mening dat conform de intenties en de MvT van de Pensioenwet, het bereiken van een koopkrachtig pensioen een van de belangrijkste doelstellingen is in het nieuwe pensioenstelsel
- b. VGn constateren tot hun verbazing dat de Pensioenkamer, i.c. sociale partners, koopkracht blijkbaar geen belangrijk thema of doelstelling vinden, aangezien de begrippen of woorden indexatie, toeslag of inflatie in het geheel geen plaats hebben gekregen in het Hoofdlijnenresultaat. Dit is des te meer verontrustend omdat de sectorwerkgevers en de centrales tot op heden en zelfs in het transitie-ftk als ambitie hebben om de pensioenen bestendig en volledig te indexeren²³.
- c. Blijkbaar wordt koopkrachtambitie nu volledig verlaten en wordt daar ook niet meer naar gestreefd, of op getoetst.
- d. VGn zijn van mening dat het niet opnemen van een koopkrachtdoelstelling of het streven naar een vorm van koopkrachtig pensioen, een ernstige omissie is en voorbij gaat aan een van de fundamentele principes van een duurzaam pensioen dat zijn koopkracht kan behouden.
- e. VGn worden daarin gesteund door een recent (2023) interview²⁴ van de President van DNB, Klaas Knot: “*Jong of oud*, iedereen zal geïnteresseerd blijven in *de reële waarde* van hun pensioen. Hier ligt dan ook een grote *opdracht* voor de pensioenfondsen – de opdracht om *zonneklaar te communiceren*. Zonneklaar over het al opgebouwde pensioen. Zonneklaar over *de effecten van inflatie en rente* – hoog of laag – op dat pensioen. En zonneklaar over het verwachte eindresultaat.”
- f. VGn hebben als standpunt dat het begrip koopkracht een expliciete plaats dient te krijgen in de ambitie van de Pensioenkamer en het CTP.
- g. VGn zijn van mening dat de doelstelling van de nieuwe pensioenregeling een reëel pensioen moet zijn dat ook na pensioeningang minimaal de consumentenprijsindex (CPI) naar verwachting kan volgen.
- h. Gelet op het erkende belang van een koopkrachtig pensioen voor jong én oud, is het belangrijk dat sociale partners zich expliciet uitspreken over de mate van behoud van koopkracht na pensioendatum, en daarbij aangeven hoe dat naar verwachting (geen garantie of zekerheid) bereikt kan worden.
- i. VGn dringt er op aan ook te onderzoeken hoe in de praktijk een reëel pensioendoel bereikt kan worden door bijvoorbeeld uit te gaan van een reëel beschermingsrendement of een methode waarbij alle Deelnemers eerst een inflatierendement vergoed krijgen en het overrendement onder aftrek van die inflatie vervolgens o.b.v. de risicopreferentie (per leeftijdscohort) toegedeeld wordt n.a.v. het risicopreferentieonderzoek (RPO).
- j. Hoewel er in de meeste gepubliceerde transitieplannen aandacht is om onder meer door inzet van de solidariteitsreserve met behulp van de zogenaamde ‘Ortec methode’²⁵ te voorkomen dat de uitkeringen voor gepensioneerden nominaal in enig jaar zullen dalen, wordt deze methode nergens gebruikt om ingegane pensioenen *reëel* te beschermen, terwijl Ortec Finance wel heeft aangegeven dat dit technisch mogelijk is²⁶. Wij vragen de Pensioenkamer om deze methode in overweging te nemen.
- k. Een andere wettelijke mogelijkheid²⁷ is, om als er sprake is van onverwacht hoge inflatie, de inflatie boven een bepaalde grens af te dekken via de solidariteitsreserve of risicodelingsreserve. Ook hier vragen we de Pensioenkamer om deze methode in overweging te nemen.
- l. Het hoofdlijnenresultaat geeft op geen enkele wijze aan hoe en o.b.v. welke veronderstellingen of aannames, het pensioendoel bereikt kan worden. Zo wordt geen melding gemaakt van de vertaling van het RPO naar een risicohouding per leeftijdsgroep. Ook het van het RPO afgeleide beleggingsbeleid met begrippen als beschermingsrendement, renteafdekking, life-cycles en toedelingsregels, ontbreekt, evenals de vertaling naar begrippen als spreiding, uitkerings- en spreidingsvermogen en projectierendement.
- m. Het is van belang dat in het kader van de beoordeling van een evenwichtige transitie in het transitie- en implementatie volledig inzicht kan worden gegeven in de complete set van aannames en gebruikte instrumenten die aan de beoogde realisatie van het gestelde pensioendoel ten grondslag liggen.
- n. Het vaak gehanteerde argument dat bovenstaande begrippen pas na het realiseren van het transitieplan in bij de opdrachtaanvaarding en in het implementatieplan uitgewerkt zullen of hoeven te worden, is geen steekhoudend argument. Sociale partners geven namelijk het pensioenfonds d.m.v. het transitieplan opdracht tot uitvoering van de nieuwe pensioenregeling²⁸ en daarbij is gebruik gemaakt van veronderstelde begrippen zoals bijvoorbeeld risicopreferentie, beleggingsbeleid, prioriteit vermogensverdeling en toedelingsregels.

²³ <http://tinyurl.com/VGn-SP-Volledig-Indexatie>

²⁴ <http://tinyurl.com/VGn-Knot-reele-waarde-2023>

²⁵ <https://bit.ly/OrtecFPens>

²⁶ <https://bit.ly/OrtecFkoopkracht>

²⁷ <http://tinyurl.com/VGn-SDR-Inflatie>

²⁸ <http://tinyurl.com/VGn-DNB-TP-opdrachtformulering>

- o. In de opdrachtaanvaarding *toetst* het pensioenfonds de uitgangspunten, doelstellingen en instrumenten die naar verwachting tot realisatie van die doelstelling zullen leiden, op wettelijke toelaatbaarheid, evenwichtigheid en uitvoerbaarheid.
- p. Afgezien hiervan kan er toch geen enkel bezwaar zijn om bovenstaande begrippen die ook de basis vormden om tot een Hoofdpijnenresultaat (of concept transitieplan) te komen, transparant te delen in het transitieplan? Dit draagt namelijk bij aan een beter begrip en vertrouwen dat nodig is om de vervolgstappen in het proces op weg naar transitie zorgvuldig en zonder onnodige vertragingen in te vullen.

3.2 Invaarvergelijking

Nadere toelichting op de wijze van vergelijken zoals genoemd bij de evenwichtigheidscriteria in hoofdstuk 2.3.2

VGn constateren m.b.t. het te nemen definitieve besluit tot invaren het volgende:

- a. Omdat invaren de default optie is, wordt in de meeste transitieplannen vrijwel geen aandacht besteed aan de optie van niet-invaren. Alhoewel niet wettelijk verplicht, zal een evenwichtig onderbouwd invaarbesluit echter niet alleen kwalitatief maar ook kwantitatief onderbouwd moeten worden.
- b. Invaarvergelijking moet tenminste een vergelijking tussen 'invaren' en 'niet invaren' betreffen
Nadrukkelijk wordt opgemerkt dat een correcte vergelijking tussen wel of niet invaren geen gangbare vergelijking is tussen het oude en nieuwe pensioenstelsel, maar feitelijk een vergelijking moet betreffen tussen de opties van 'wel-invaren' en 'niet-invaren'. De situatie 'wel-invaren' betreft dan 'een nieuw contract waarbij alle Deelnemers invaren'. In de situatie van 'niet-invaren' blijven de opgebouwde rechten van alle Deelnemers achter in het oude FTK zonder actieve deelnemers en stappen alle actieve deelnemers zonder waardeoverdracht over op een contract in het nieuwe stelsel voor hun toekomstige pensioenopbouw.
- c. Deze niet-invaren-variant vergelijking wordt meer relevant nu de dekkingsgraden t.o.v. het moment van totstandkoming van de Pensioenwet inmiddels fors gestegen zijn, waardoor niet-invaren in combinatie met 'ingroeien' mogelijk een te prefereren optie is die mogelijk een beter pensioen- en indexatieperspectief biedt aan alle Deelnemers. Dit dient tenminste onderzocht en vastgesteld te worden. Ook in de politiek is inmiddels aandacht voor een optie die hierop lijkt, namelijk de ingroei-variant. Wij verwijzen naar de gewijzigde motie van het Tweede Kamerlid Agnes Joseph over 'binnen een maand opties voor ingroeivarianten in kaart brengen'²⁹.
- d. Het volstaat als sociale partners dus niet om als argument inzake het invaarbesluit te volstaan met een onderbouwing die voornamelijk kwalitatief is en die aanhaalt dat het oude stelsel niet meer voldeed en het nieuwe beter is of slechts een kwantitatieve vergelijking te maken tussen het oude en nieuwe stelsel. Er dient in het kader van gedegen besluitvorming een zogenaamde niet-invaren-variant vergelijking te worden gemaakt (zoals hierboven omschreven), mede omdat niet langer uitgesloten kan worden dat die vergelijking (anders dan bij het ontwerp van de Pensioenwet) evenwichtiger en beter uitpakt voor alle Deelnemers.

3.3 Voorbeelden definitie doelen SR

Het is belangrijk dat in het transitieplan de doelen van de SR duidelijk ('smart') worden omschreven.

Ter toelichting enkele voorbeelden:

- a. 'Voorkomen van negatieve vermogens in de opbouwfase' is vrij algemeen gedefinieerd.
Verduidelijkt kan bijvoorbeeld worden:
Vanaf welk niveau vermogensdaling wordt per leeftijdscohort hoeveel gecompenseerd uit de SR?
Hoe vindt verdeling plaats als dit samenloopt met uitkeringen die verlaagd zouden moeten worden?
- b. 'Beperken van nominale verlagingen van uitkeringen'
Verduidelijking is hier ook op zijn plaats:
 - Als de doelstelling 'Beperken van nominale verlagingen van uitkeringen' als uitgangspunt wordt genomen, dan lijkt dat te indiceren dat de risicohouding van alle gepensioneerden zodanig is dat zij voor wat betreft hun uitkering geen enkel risico zouden willen lopen.
 - Als voor gepensioneerden bijvoorbeeld naast 80% beschermingsrendement ook nog risico (40% overrendement) wordt genomen en daling van de uitkering wordt ook nog volledig gecompenseerd, dan lijkt dat een spel zonder nieten en roept dat de vraag op of dat wel evenwichtig is, of wat de 'prijs' is die gepensioneerden daarvoor moeten betalen.
 - Beter is het daarom naar onze mening om een doel te kiezen dat is afgeleid van het risico dat gepensioneerden willen lopen. Naar onze mening dient voor gepensioneerden de vulling van de SR afgestemd te worden op de risicohouding (maximaal aanvaardbare jaarlijkse daling van de uitkering) bij een bepaalde mate van zekerheid

²⁹ <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2024Z00826&did=2024D01967>

(bijv. 95%). Ook zou uitgevraagd en bepaald kunnen worden of dit een nominale of koopkracht risicopreferentie betreft.

3.4 Transparante en volledige informatie in het transitieplan

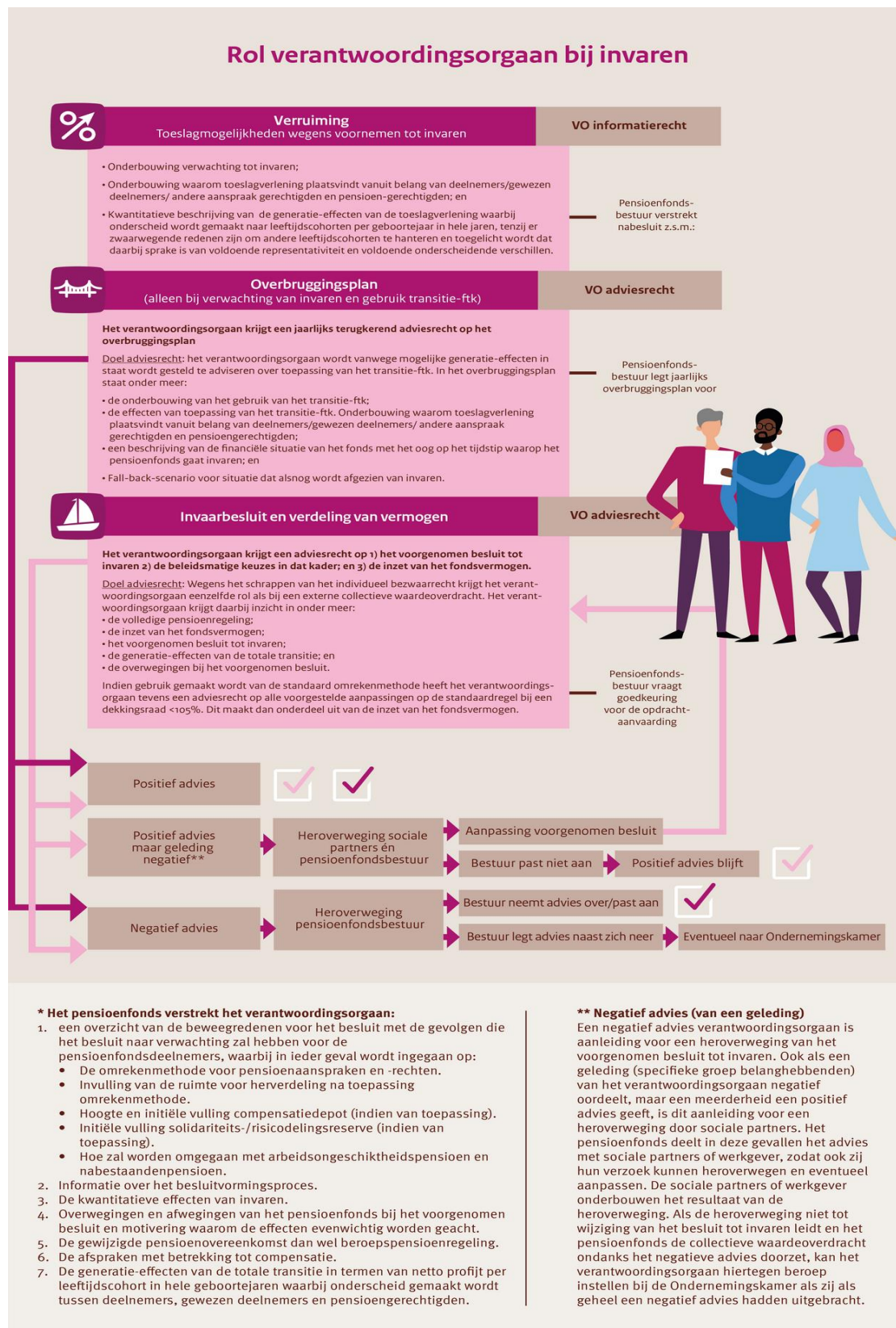
Om tot een adequaat oordeel te komen is het belangrijk dat het transitieplan voldoende transparant is en duidelijk aangeeft wat de aannames, instrumenten en verwachtingen zijn waarmee de inwaardoelstelling kan worden gerealiseerd.

Om bijvoorbeeld de netto-profit berekeningen en pensioenverwachtingen, die onderdeel zijn van de verplicht te leveren informatie [Besluit Pw Art. 46b], binnen de VGn adequaat te kunnen beoordelen, is het voor de VGn noodzakelijk om tijdig ook de uitgangspunten, doelstellingen en aannames te kennen die aan het voorgenomen besluit tot invaren van het Bestuur ten grondslag liggen. Zo zijn bijvoorbeeld de keuze van: 'contract', 'gelijke verhoging van uitkeringen', 'collectieve uitkeringsfase', 'premieniveau', 'premiemethodiek', 'vertaling en bepaling van de risicopreferentie', 'beleggingsbeleid', 'toedelingsregels', 'vullings- en onttrekkingsregels reserves', 'projectie- en beschermingsrendement', 'spreidingsduur', 'lifecycle keuze' en de 'schokscenario's op het moment van transitie', van grote invloed op het uiteindelijke pensioenresultaat en de wijze van (evenwichtige) verdeling van het vermogen op het moment van transitie.

Daar waar in het Hoofdlijnenresultaat nog kon worden volstaan met algemene formuleringen, zal in het (concept) transitieplan dat feitelijk onderdeel is van de opdracht tot uitvoering is, ook duidelijkheid dienen te worden gegeven over de aannames en beoogde werking van ingezette instrumenten zoals hierboven (niet uitputtend) is aangegeven.

Het volstaat naar de mening van de VGn niet om in het (concept) transitieplan aan de vermelding van deze aannames en instrumenten voorbij te gaan onder de verwijzing dat die door en onder verantwoordelijkheid van het pensioenfonds eerst ingevuld en getoetst zullen worden. Juist deze aannames en instrumenten zijn noodzakelijk en cruciaal om tot een gefundeerd oordeel te kunnen komen in het kader van het beoordelen van het voorgenomen besluit tot invaren in het kader van het adviesrecht. Dat is ook de belangrijkste reden waarom de VGn het Bestuur ABP verzoekt om de VGn zo vroeg als mogelijk te informeren over het concept transitieplan.

Bijlage 1 Rol verantwoordingsorgaan bij invaren [Bron³⁰]

³⁰ <https://www.werkenaanonspensioen.nl/onderwerpen/invaren-incl-transitie-ftk-en-indexatie-amvb-pf-kant/proces/proces-invaarbesluit-pensioenfonds>

Bijlage 2 AFM: Onrealistische verwachtingen nieuw pensioenstelsel punt van zorg

Realistische verwachtingen deelnemers op basis van scenariobedragen

Als toezichthouder voorkomen we het liefst problemen in plaats van deze achteraf met elkaar te moeten oplossen. In het licht van de pensioen transitie hebben wij een zorg die we graag via het platform willen delen: wij maken ons zorgen dat **deelnemers mogelijk onrealistische verwachtingen krijgen over het nieuwe pensioenstelsel wanneer zij het transitie-UPO ontvangen**. Zoals bekend krijgt de deelnemer dan op één overzicht aan de hand van 3 scenario's een vergelijking van de nieuwe pensioenregeling met zijn huidige regeling.

Kern van onze zorg

Als gevolg van berekenings- en presentatiewijze kunnen er grote verschillen ontstaan tussen de bedragen in het oude- en nieuwe stelsel zoals getoond op het transitie-UPO.

Onze zorg is dat het vergelijken van de oude- met de nieuwe regeling hierdoor bij de deelnemer tot **onrealistische verwachtingen van het nieuwe pensioenstelsel** kan leiden.

Urgentie

Het valt op dat bedragen in het nieuwe stelsel in goedweersscenario's hoog uit kunnen pakken. Dit kan leiden tot **onrealistisch hoge verwachtingen, vooral voor jonge deelnemers waar een verbetering van honderden procenten wordt getoond**.

De uitkomsten voor maatmensen zijn al zichtbaar in transitieplannen en de eerste transitiecommunicatie komt al snel voor fondsen. Het is hierom van belang om **tijdig een oplossing te vinden** voor dit risico.

Samen tot een oplossing komen

De AFM organiseert daarom **een expertsessie op 1 februari**.

Doel is om met de belangrijkste stakeholders gezamenlijk tot een uitvoerbare en uitlegbare oplossing binnen de wettelijke kaders te komen die in het belang is van de deelnemer. Dat is degene om wie het allemaal draait.

12 Januari 2024

Platform Pensioentransitie

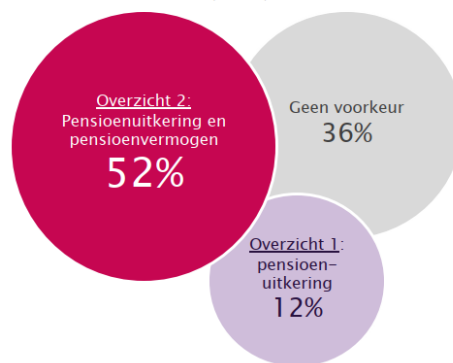
Bijlage 3 Voorbeeld gestileerd pensioenprognose overzicht voor en na transitie

Je verwachte pensioensituatie kan met een uitgebreid of beknopt overzicht worden weergegeven. Welke heeft jouw voorkeur?

Basis: conditie 2: eerst uitkering gezien, dan vermogen (n=328)

Juli 2022

Hoger opgeleiden hebben vaker de voorkeur voor het complete overzicht (62%) dan deelnemers met een lagere opleiding (33%). Laag opgeleiden hebben vaker geen voorkeur voor een uitgebreid of beknopt overzicht (53% vs 25% onder hoog opgeleiden).